

תכנית מס' 306-0465591

תכנית מתאר כוללנית קרית טבעון

נספח שימור ומורשת

ד"ר יוסי ויטריאול

גאוגרף ומתכנן ערים

יולי 2018

תוכן העניינים

3	רשימת האיורים
4	מבוא
4	1 תולדות היישוב
4	1.1 ההתיישבות באזור בעת העתיקה
6	1.2 ההתיישבות היהודית באזור בעת החדשה
15	2 נכסי המורשת בקרית טבעון
17	2.1 המערך הפיסי של היישוב
17	2.1.1 תכנון עירוני – תוואי הרחובות, פריסת שימושי הקרקע ומערך השטחים הפתוחים
19	2.1.2 מרקם הרחובות הותיקים בקרית טבעון
22	2.1.3 תכנון הבית הפרטי
27	2.2 מתחמי המורשת
27	2.2.1 אתרי מורשת הביטחון בהתיישבות היהודית
31	2.2.2 המבנים והשטחים הציבוריים סביב כיכר פטישי
35	2.2.3 המבנים והשטחים הציבוריים סביב כיכר בן-גוריון
39	2.2.4 אתרי רכבת העמק
43	2.2.5 רמת הדסה
48	3 אתרי המורשת בקרית טבעון
58	ביבליוגרפיה
60	נספח 1 – אתרי העתיקות ברחבי קרית טבעון

רשימת האזורים

- איור 1 – מפה: שטחי אתרי העתיקות המוכרזים בקרית טבעון
- איור 2 – מפה: קטע ממפת ה-P.E.F, 1880
- איור 3 – מפה: קטע ממפת הסקר הבריטי, 1940
- איור 4 – תצ"א: קטע מתצ"א בריטי, ינואר 1945
- איור 5 – תצ"א: תצלומי אוויר, 1955
- איור 6 – תצ"א: תצלומים היסטוריים: בתים ומראה כללי של קרית עמל
- איור 7 – תצ"א: תצלומים היסטוריים: בתים ומראה כללי של טבעון
- איור 8 – מפה: אתרי המורשת בקרית טבעון
- איור 9 – תכנית: התכנית ההיסטורית של טבעון – ג/84, בתכנון אדר' אלכסנדר קליין
- איור 10 – מפה: חלוקת הרחובות הותיקים בקרית טבעון לפי יישובים וישובית ותקופת הקמה
- איור 11 – טבלה: מרכיבים היסטוריים עיקריים במערך הרחובות הותיקים בקרית עמל ובטבעון
- איור 12 – איורים: מיקום בתי מגורים בטבעון כחלק מתכנון הגינות, 1947
- איור 13 – תצלומים: בתי מגורים וגינות ברחובות הראשונים בקרית עמל
- איור 14 – תצלומים: בתי מגורים וגינות ברחובות הראשונים בטבעון
- איור 15 – תצלומים: בתי מגורים וגינות ברחוב התשבי באלרואי
- איור 16 – מפה: ציר אתרי מורשת הביטחון
- איור 17 – תצלומים: האתרים בציר אתרי מורשת הביטחון
- איור 18 – מפה: מתחם מבני הציבור סביב כיכר פטישי
- איור 19 – תצלומים: מתחם מבני הציבור סביב כיכר פטישי
- איור 20 – מפה: מתחם מבני הציבור סביב כיכר בן-גוריון
- איור 21 – תצלומים: מתחם מבני הציבור סביב כיכר בן-גוריון
- איור 22 – מפה: ציר אתרי רכבת העמק
- איור 23 – תצלומים: אתרי רכבת העמק
- איור 24 – מפה: רמת הדסה
- איור 25 – תצלומים: אתרי רמת הדסה
- איור 26 – טבלה: אתרי המורשת בקרית טבעון
- איור 27 – טבלה: מספרי אתרי העתיקות בקרית טבעון ושמותיהם
- איור 28 – מפה: תפרוסת אתרי העתיקות בסביבת קרית טבעון

מבוא

המורשת התרבותית של קרית טבעון ייחודית ונובעת מתכנונו הפיסי הראשוני של היישוב בשנות הארבעים של המאה ה-20, מהרכבו של היישוב ממספר ישויות יישוביות, ממאפייניו הפיסיים ומאוכלוסייתו. ייחודיות זו באה לידי ביטוי כיום בקיומם של נכסי מורשת רבים הפזורים ברחבי היישוב ובמערך פיסי ייחודי.

נספח השימור לתכנית המתאר מציג את מאפייני המורשת התרבותית הפיסית של קרית טבעון באמצעות סקירת תולדות היישוב ובאמצעות בחינה של נכסי המורשת הבולטים ביישוב. כלל אתרי המורשת ביישוב מוצגים בטבלה בפרק 3. עיקר הנספח מתמקד במתחמי מורשת המרכזים אתרים בעלי ערך לאומי וכן בהתייחסות למערך הפיסי ההיסטורי שהשתמר. פירוט מתחמים אלה כולל גם המלצות לשימורם.

פרק זה מהווה תקציר של נספח השימור והמורשת בתכנית המתאר הכוללנית של קרית טבעון. לפירוט המלא ראה קובץ נספח שימור ומורשת.

מעמד אתרי המורשת במועצה המקומית קרית טבעון

במועצה המקומית קרית טבעון פועלת ועדה לשימור אתרים כפי שמחייב סעיף 76א ותיקון 31, התוספת הרביעית לחוק התכנון והבניה. בהתאם לתיקון זה מחויבת וועדת השימור המקומית להכין רשימת אתרים הנמצאים בתחומי היישוב ולדעתה ראויים לשימור. אנשי הוועדה החלו לאסוף חומרים ולגבש רשימה אודות כ-30 אתרי מורשת ביישוב, אולם הרשימה לבסוף לא הוכנה.

ברחבי קרית טבעון מצויים כיום מספר אתרים שאושרו לשימור מבחינה סטטוטורית, אתרים אלה הם: כבשן הסיד באלרואי הוגדר לאחרונה לשימור בתכנית טב/267 לשכונה חדשה ליד אלרואי; שתי תחנות רכבת העמק – תחנת אלרואי ותחנת קרית חרושת – קיבלו הגנה סטטוטורית בתת"ל 2, 13/6 שהוכנה לרכבת העמק; מבנה 'ובל אור', המהווה את אחד המבנים במתחם המרכז המסחרי ליד כיכר בן-גוריון, הוגדר לשימור בתכנית טב/257 שאושרה בשנים האחרונות; ארבעה אתרי מורשת הנמצאים בתחום מוסד 'רמת הדסה' הוגדרו לשימור בתכנית טב/224 למוסד שאושרה לפני כעשור; לשלושה אתרי הנצחה – אנדרטה לחללי טבעון בגן המייסדים, אנדרטה לחללי קרית עמל בגן המגן והאנדרטה המרכזית בגן הזיכרון – יש מעמד של אתרי הנצחה מוכרזים להם יש הגנה סטטוטורית בתמ"א 29 ובתמ"מ 6.

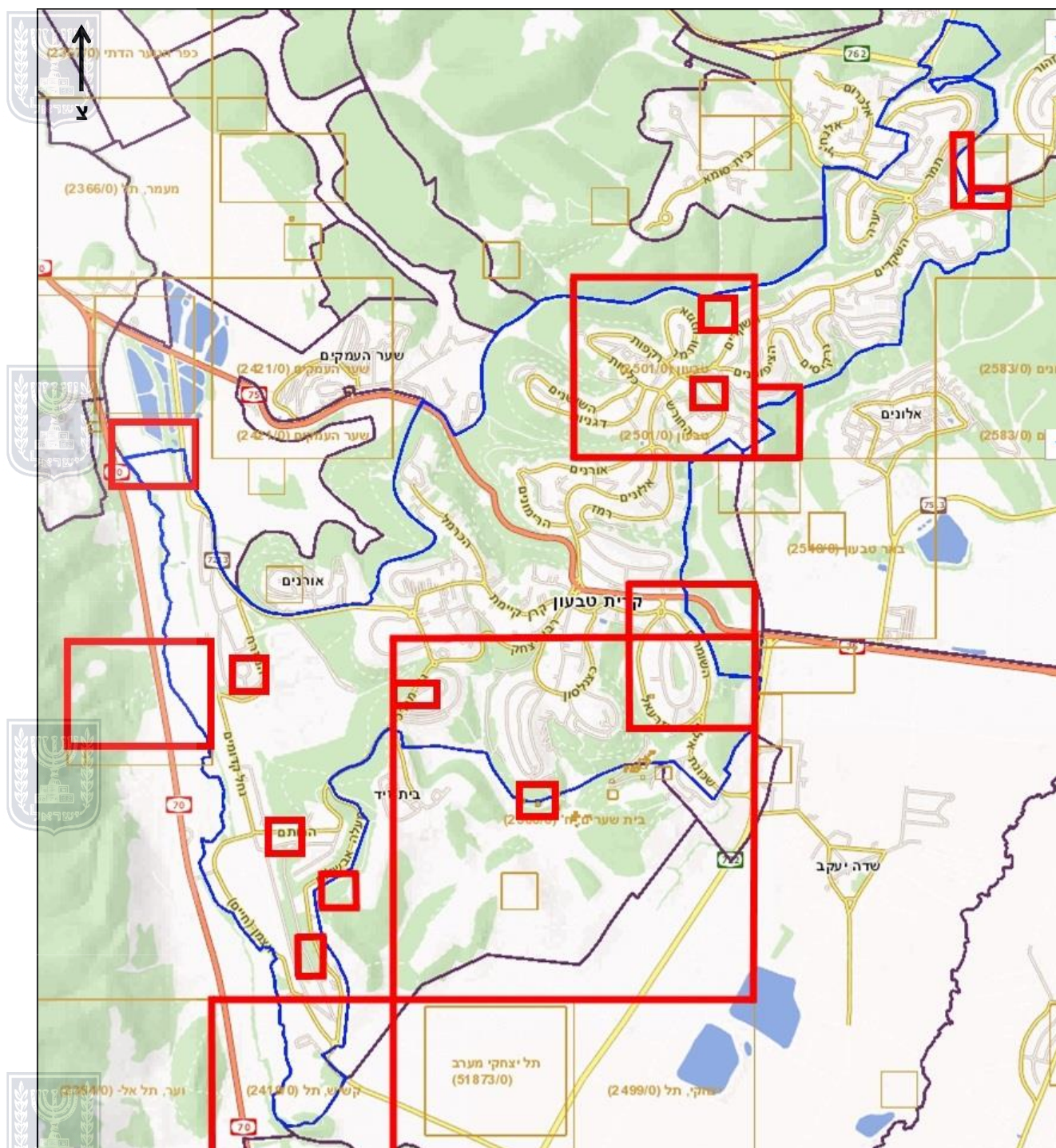
בנוסף לאתרים המדוברים, ייחודה של קרית טבעון במערך פיסי של רחובות וותיקים שהינו הגורם העיקרי ליצירת 'רוח המקום'. בקרית טבעון הביעו התושבים את רצונם המובהק לשימור 'רוח המקום' ותכנית המתאר עוסקת בפן זה של "שימור" במסגרת הוראות התכנית ובהרחבה בנספחי שלד ובינוי ונוף.

1. תולדות היישוב**1.1 ההתיישבות באזור בעת העתיקה**

קרית טבעון ממוקמת באזור גבעות בו שכן בעבר היישוב העתיק בית שערים שנודע בתקופה הרומית כמרכז יהודי חשוב. בבית שערים ישב הסנהדרין במאה השלישית לספירה ובו ערך רבי יהודה הנשיא את המשנה. לאחר מותו ביקש רבי יהודה הנשיא להיקבר בבית שערים ובעקבות כך הפך יישוב זה מאז

המאה השלישית ועד אמצע המאה הרביעית לבית העלמין המרכזי ליהודים בארץ-ישראל. במקום בו נמצא ריכוז מערות הקבורה הגדול ביותר בבית שערים פועל כיום גן לאומי, בשנת 2015 הוא הוכרז על-ידי ארגון אונסקו כאתר מורשת עולמית. הגן הלאומי גובל בקרית טבעון מדרום, אך מערות קבורה ושרידים ארכיאולוגיים נוספים נמצאו גם במספר מקומות בתוך קרית טבעון ולכן מוגדרים קטעים גדולים משטחה כשטחי עתיקות. להלן מפת שטחי העתיקות המוכרזים בקרית טבעון (קו אדום במפה). פירוט של אתרי העתיקות הפזורים ברחבי היישוב ראו להלן בנספח 1.

איור 1 – מפה: שטחי אתרי העתיקות המוכרזים בקרית טבעון

1.2 ההתיישבות היהודית באזור בעת החדשה

ההתיישבות היהודית בעמק יזרעאל החלה בניסיונות ההתיישבות באדמות פולה (מרחביה) ובתל עדש (מזרע) מספר שנים לפני מלחמת העולם הראשונה. בראשית שנות העשרים חלה פריצת דרך עם הקמת עין חרוד, נהלל ואחריהם קיבוצים ומושבים נוספים. ההתיישבות באזור בו נמצאת קרית טבעון בגבולו המערבי של עמק יזרעאל החלה אף היא בשנות העשרים, לאחר שחברת הכשרת היישוב רכשה בראשית אותו עשור קרקעות בסביבת חרתיה ושייח' אבריק. במחצית הראשונה של שנות העשרים התיישבו באדמות אלה כמה קבוצות חסידים, אך הן לא החזיקו מעמד במקום זמן רב. בשנת 1926 התיישבו בשייח' אבריק אנשי קבוצת 'הרועים' ששאפו לחיי נוודות ולאורח חיים 'כנעני', הם הזמינו את אלכסנדר זייד להתגורר עימם. הרועים עזבו אך אלכסנדר זייד נשאר, ביסס את אחיזתו בקרקע ושאף להרחבת ההתיישבות היהודית בסביבה.

מאז אמצע שנות השלושים החל להתגשם חלומם של זייד ויישובים יהודיים הוקמו בסביבת מגוריו בגבעות שייח' אבריק ובמפער הקישון. בשנת 1935 הוקמה קרית חרושת ואחריה באותה שנה גם אלרואי. בשנה זו הוקם גם קיבוץ שער העמקים. בשנת 1937 החלה הקמתה של קרית עמל, בשנת 1938 הוקם קיבוץ אלונים ובשנת 1945 החלה הקמת טבעון. בשנת 1949 הוקם מחנה 'עליית הנוער' 'רמת הדסה' מצפון-מזרח לטבעון שנועד למיון בני נוער עולים והעברתם למסגרות בהן ייקלטו ואילו במהלך שנות החמישים הוקמו שלוש מעברות: ליד טבעון, ליד אלרואי וליד קרית עמל. בהמשך השנים, בעקבות איחודם של ארבעה מהיישובים האלה – קרית עמל, אלרואי, טבעון וקרית חרושת – התהוותה קרית טבעון. האיחוד החל במחצית השנייה של שנות החמישים כאשר בשנת 1957 אוחדו קרית עמל, המעברה הסמוכה אליה ואלרואי; ואילו טבעון אוחדה עם המעברה הסמוכה אליה ועם מוסד 'רמת הדסה'. בשנה שלאחר מכן אוחדו כל אלה יחד לכדי רשות מקומית אחת והשם שניתן לה – 'קרית טבעון' – נוצר מאיחוד השמות של שני היישובים קרית עמל וטבעון. רק כעשרים שנה לאחר מכן הושלם האיחוד כאשר קרית חרושת צורפה לקרית טבעון.

להלן הסבר על תולדות כל אחד מהיישובים המרכיבים את קרית טבעון לפי סדר הקמתם.

קרית חרושת

קרית-חרושת נוסדה בשנת 1935 ביזמתו של הרב יחזקאל טאוב שהיה מוכר כאדמו"ר האחרון של חסידות יבלונה מפולין. הוא עלה לארץ בשנת 1925 יחד עם כמאה מחסידיו ומשפחותיהם כדי לנסות ולהקים יישוב עבורם בארץ-ישראל, זאת כחלק מתופעה רחבה יותר של עליית קבוצות חסידים לארץ באותן שנים. טאוב וחסידיו הקימו בשנת 1925 את מושב נחלת יעקב שאוחד שנה אחר-כך עם מושב סמוך שהקימה קבוצת חסידים אחרת וכך נולד כפר חסידים (הנמצא בעמק זבולון מספר קילומטרים צפונית-מערבית לקרית טבעון). קבוצות החסידים השונות שבאו לארץ נהגו לרכוש קרקעות במקומות שונים וכך עשה הרב טאוב שקנה אדמות במקום בו הוקמה קרית חרושת. בעקבות מצב כלכלי קשה של חסידיו וחוסר יכולת לגייס תרומות מחו"ל הציע טאוב לחסידים באמצע שנות השלושים לקנות ממנו מגרשים באדמות שקנה ולעבור להתגורר במקום, ממנו יוכלו לצאת לעבודה בחיפה. ואכן החסידים רכשו מגרשים והקימו את היישוב קרית חרושת שנקרא על שם היישוב המקראי חרושת הגויים שזוהה כנראה בטעות בתל קשיש הסמוך. בשנת 1936 פרצו מאורעות והדרכים לחיפה נחסמו, החסידים ביקשו מהרב

את כספם בחזרה, אך הוא לא יכול היה להשיב את כספם לאחר שהסתבך בהלוואות שלקח ועזב לאחר מכן את הארץ. מלבד החסידים בארץ רכשו יהודים מחו"ל מגרשים נוספים, אך רבים מהם נספו בשואה יחד עם משפחותיהם ולכן נותרו מגרשיהם בקרית חרושת ריקים לאורך שנים רבות אחר-כך.

תושבי קרית חרושת סבלו מאוד מהתקפות של כוחות ערביים מכפרי הסביבה. בשנת 1938 גבו ההתקפות מחיר כבד כאשר חמישה מהתושבים נרצחו. בחלוף השנים לא הוטב מצבו של היישוב והוא נותר יישוב קטן ועני בשל היעדר בסיס כלכלי וחברתי, חוסר תכנון, ללא ארגון תומך ומגרשים ריקים שהיו שייכים לנספי השואה ועמדו בשיממון. לאחר איחודה של קרית טבעון בסוף שנות החמישים שאפו תושבי קרית חרושת להסתפח אליה כדי שיוכלו לקבל שירותים מוניציפאליים בסיסיים. אלא שמועצת קרית טבעון לא רצתה בכך בשל העול שעתידי ליפול על כתפיה אם תצטרך לתמוך ביישוב הכולל. לאחר מאבקים ממושכים סופחה לבסוף קרית חרושת לקרית טבעון בשנת 1979 לאחר החלטה על כך במשרד הפנים כחלק ממדיניות לאיחוד רשויות.

אלרואי

היישוב אלרואי הוקם בשנת 1935 ע"י קבוצה של יוצאי כורדיסטאן שעלו לארץ עוד בימי העלייה השנייה והתיישבו בחוות סג'רה. כאשר לא הייתה עוד פרנסה בסג'רה נדדה הקבוצה לחיפה בחיפוש אחר עבודה ושם אכן מצאו חברה פרנסה בחציבה. אנשי הקבוצה שאפו להקים יישוב עבורם כקבוצה עדתית ולכן ייסדו את "ארגון הכורדים מסג'רה בחיפה למושב עובדים". ניסיונותיה של הקבוצה להקים יישוב עצמאי נתקלו בקשיים בשל סירוב של המוסדות המיישבים להיענות לדרישתם. באוגוסט 1935, לאחר מאבקים שניהלו עם מחלקת התיישבות ובסיועו של יו"ר הקק"ל מנחם אוסשקין, הם זכו להתיישב על הקרקע שניתנה להם באדמות חרתיה. השם שבחרו ליישובם היה על שמו של דוד אלרואי מכורדיסטאן שעמד בראש תנועה משיחית במאה ה-12.

אלרואי הוקם כיישוב חקלאי, אלא שחוסר בהכשרה מתאימה של התושבים וקרקעות במיקום לא מתאים לחקלאות בשל הצפות הקישון גרמו להם לנטוש במהרה את עיסוקם החקלאי. כך מצאו עצמם המתישבים גרים בתנאים ירודים וללא גישה נוחה ליישוב. הם החלו לעבוד כפועלים בעבודות חוץ, רבים מהם בבית חרושת 'נשר' אליו הגיעו באמצעות רכבת העמק שעברה פעמים ביום והייתה הקשר היחיד אל העולם החיצוני. רק בשנות החמישים נסלל הכביש שחיבר את אלרואי עם קרית עמל והקל על תנועת התושבים. בשל מאפייניו הפיסיים והחברתיים של היישוב הוא נותר יישוב קטן יחסית, אך איתן בהשוואה לקרית חרושת הסמוכה.

קרית עמל

בנייתה של קרית עמל החלה בשנת 1937 ביזמת המהנדס דב פטישי במטרה ליישב פועלים באופן המוני. פטישי נולד באוקראינה בשנת 1906, הצטרף בנערותו לארגון 'השומר הצעיר' ועלה לארץ בשנת 1924 כחלק מקבוצה קטנה של הארגון שנדדה בין מספר מקומות והייתה ממקימי קיבוץ אפיקים בעמק הירדן. פטישי עצמו לא עלה להתיישב, הוא עבר עם משפחתו להתגורר בחיפה, למד הנדסת בניין בטכניון ואף עבד מספר שנים בחברת החשמל.

את פטישי הטרידה בעיית מצוקת הדיור בה נתקלו פועלים רבים בחיפה והוא ניסה למצוא לה פתרון. באמצע שנות השלושים הוא הגה את הרעיון, אותו הציע למוסדות המיישבים, כיצד להתוות דרך לשכן פועלים באופן המוני, מתוך השראה של הקמת קרית חיים ליד חיפה ולימוד הלקחים מהתיישבות זו. בקרית חיים שוכנו רק השכבה העליונה של בעלי המקצוע, ורובם התחייבו לקבלת הלוואות לזמנים קצרים בריבית גבוהה, מה שאכן גרם לרבים מהם קשיים כלכליים בלתי נסבלים. המסקנה של פטישי הייתה שכדי למנוע את המצוקה הכלכלית הזו וכדי שאפשר יהיה ליישב פועלים מכל השכבות המקצועיות יהיה צורך שיישוב הפועלים שיקום יתבסס על שני עקרונות: פריסה נוחה מאוד של תשלומי ההחזרים על ההלוואות ומשק עזר גדול לכל משפחה.

המסקנה של פטישי נבעה מהבנת צרכי הפועלים וחוסר היכולת לענות על צרכים אלו בקרית חיים. שכן הפועלים היה לא גבוה, שכן הדירה גבוה וגוזל יותר משליש מההכנסה, לכן יש הכרח לסדר משק עזר לכל פועל, בעיקר לתקופות של חוסר בעבודה כפי שקורה לעיתים תכופות, ולסדר עבודה גם לבני משפחה נוספים. באמצעות משק עזר גדול שיוקם בכל מגרש יהיה אפשרי לקבל תפוקת חלב, ירקות, ביצים, פרחים הן לתצרוכת ביתית הן למכירה בעיר. לפי חישוביו של פטישי היה צורך להעמיד מגרש בן 2 דונם לכל משתכן מכיוון שהלול והחצר ליד הבית יתפסו כחצי דונם ואילו דונם וחצי נוספים יידרשו לצורך גידול ירקות, פרחים ועצי פרי ובנוסף לכך רבים יקימו רפת לחלב או יגדלו עופות בהיקף רחב. הכוונה הייתה שהיישוב החדש יקום ליד חיפה, כמו קרית חיים, כחלק מתפיסה שאת הפועלים יש ליישב בעיר או ליד העיר בה ניתן היה למצוא תעסוקה. אלא שבשל מחסור בקרקעות בהיקף רחב ליד העיר ניתן היה להעמיד מגרש גדול לכל פועל ומשפחתו רק במקום מרוחק מהעיר, לכן הוחלט על הקמת יישוב הפועלים החדש באדמות הקק"ל בחרתיה במרחק כ-15 ק"מ מחיפה.

היישוב נועד לתת מענה נרחב לדיור הפועלים, לכן התכנון היה שהוא יכלול כ-1,500 בתי מגורים. מכיוון שבניית יישוב חדש בסדר גודל כזה הייתה כרוכה במימון בהיקף נרחב מצד המוסדות המיישבים הגה פטישי את הרעיון אותו כינה 'השיכון העצמי', כלומר המתיישבים עצמם, שרבים מהם היו מובטלים למשך תקופות ארוכות, הם שיעסקו בהקמת הבתים ובעבודות הציבוריות. מבין אלו שנרשמו להשתכן נבחרו מובטלים, בעיקר כאלה שעסקו קודם בבנייה, כדי להקים את היישוב. בשלב הראשון תוכננה הקמת מאה בתים יחד, כדי להוזיל עלויות, והם אכן הוקמו עד לשנת 1939 ומשפחות הפועלים נכנסו למגוריהם ביישוב החדש. כל משתכן קיבל מגרש בן 2 דונם שנועד להקמת משק עזר ובית שכלל חדר אחד ומטבח מרווח עם אפשרות להוספת חדר נוסף וחדר שירותים בעתיד. המשתכנים השקיעו סכום קטן במימון בעוד רובו המוחלט של המימון הגיע מהלוואות.

לאור הצלחת שלב א' היה תכנון להתחיל מיד בהקמת 50 בתים נוספים בשלב השני. הבתים הללו, כמו גם אלו שהוקמו בשלב הראשון, תוכננו ע"י דב פטישי, כל בית כולל חדר שינה, חצי חדר לילדים ומטבח. אלא שכנראה בשל פרוץ מלחמת העולם השנייה חל עיכוב ולמעשה נבנו עד שנת 1943 רק בתים בודדים נוספים. בראשית 1945, זמן לא רב לפני סיום המלחמה, היו בקרית עמל רק כ-170 בתי מגורים ובהם כ-700 תושבים. עד לשנות החמישים חלה התרחבות נוספת בקרית עמל, אך היקפה היה קטן הרבה יותר מהתכנון המקורי.

למרות שהכוונה המקורית הייתה להקים את היישוב ליד חיפה, הרי שלהקמתו בגבעות חרתיה הייתה השפעה על חזונו של דב פטישי, הוא ראה בנקודת ההתיישבות הזו כסביבה בריאה שלא נופלת בערכה מהכרמל, שיצא לו מוניטין של מקום הבראה. בגלל הרוחות הקרירות המנשבות בקיץ בקרית עמל, היעדר ביצות וחורשות האלוני סבר פטישי שיש להקצות שטחים מסוימים באזורים המיוערים להקמת בתי הבראה ומרגוע בעתיד. בסופו של דבר הוקמו בתי הבראה ובתי מלון קטנים בעיקר בטבעון שהוקמה מאוחר יותר.

טבעון

ראשיתה של טבעון היה ביזמה שצמחה בקרב כמה מפעילי התנועה הציונית באנגליה להקמת עיר גנים בארץ ליהודים אנגלים בעלי הון. האיש הבולט ביזמה זו היה ליאופולד שן, מראשי הקק"ל באנגליה (שביתו היה הראשון שהחל להיבנות בין 100 הבתים הראשונים של היישוב והוא אכן התגורר בטבעון לאחר הקמתה). ליזמה זו חבר דב פטישי, שרצה לאחר הקמת קרית עמל להרחיב את ההתיישבות באזור, לכן נסע לאנגליה וסייע בהתארגנות. אחד העקרונות שעמד מאחורי היזמה, בהתאם לתפיסת רעיון עיר הגנים, היה שלמרות שהמתיישבים ישקיעו מכספם הפרטי בהקמת היישוב הוא יהיה מפעל ציבורי שימנע את האפשרות לספסרות על הקרקע ולהאמרת מחירי המגרשים. לכן באמצעות הכסף שנאסף מהמשתכנים העתידיים הוקמה חברה לבניין בתים שנרשמה בארץ כחברה לשיכון ולמשכנתאות בשם 'קרת', והיישוב עצמו הוקם על אדמות הקק"ל. בתחילה נבחר ליישוב שם זמני 'בית שערים הצפונית' מתוך תקווה ששם זה יוחלף בהמשך ל'טבעון', כפי שאכן קרה (טבעון היה יישוב יהודי מימי המשנה שמיקומו כנראה במקום בו נמצא כיום קיבוץ אלונים).

עיקרון השיכון שעמד מאחורי הקמת היישוב היה שבתקופה הראשונה יוקמו הבתים וחצרותיהם ע"י החברה המשכנת, כך שהמתיישבים שהיו יהודים בעלי הון מאנגליה יוכלו להמשיך לחיות בביתם ולעלות לארץ רק לאחר שביתם יהיה מוכן. שיטת ההתיישבות זו הייתה דומה לשיטה שנוסתה מאז תקופת העלייה הראשונה במספר מושבות ואחריה הקמת האחוזות לפני מלחמת העולם הראשונה ואף ביישובים נוספים שקמו אחר-כך. שלא כמו ניסיונות קודמים אלה, שכללו גם הכשרת מטעים לפני הגעת הבעלים מחו"ל, לא נדרשה בטבעון הכשרה של מטעים או שטחים חקלאיים אחרים מלבד הגינה בחזית כל בית ומשק עזר. לכן הקמת היישוב החדש עלתה יפה והמקום אכן אוכלס ופרח.

תכנון היישוב הופקד בידי של האדריכל ומתכנן הערים אלכסנדר קליין שעלה לארץ בשנת 1935 בהזמנת הקק"ל, לאחר שנודע עוד קודם באירופה כאחד ממתכנני הערים החשובים. קליין הכין בארץ מאז הגעתו מספר תכניות ליישובים ולשכונות באזורים מישוריים ובאזורי גבעות, לא כולן יושמו אך כולן תוכננו לפי עקרונות עיר הגנים. כך עשה גם בטבעון שמיקומה נבחר בשל מאפייניהן הטבעיים של גבעות האלוני שהתאימו ליישום עקרונות עיר הגנים. את תכניתו התאים קליין לתנאי הטופוגרפיה המקומיים, הוא יצר רחובות טבעתיים על המדרונות סביב הגבעות, מצידו הרחובות מיקם את המגרשים הפרטיים הצופים אל הנוף ואילו ראשי הגבעות יועדו לצרכי הציבור (על עקרונות התכנית ביתר פירוט ראו בהמשך).

תכנון היישוב כלל 220 בתים שתוכננו ע"י קליין עצמו וע"י האדריכל אוריאל (אוטו) שילר שעבד עם חברות שיכון, ביניהן חברת 'קרת' שהקימה את טבעון (עבודתו המוכרת ביותר של שילר היא תכנון הגן ברמת הנדיב עבור משפחת רוטשילד ובתוך כך תכנון חלקת הקבר של הברון רוטשילד). המגרשים למתיישבים

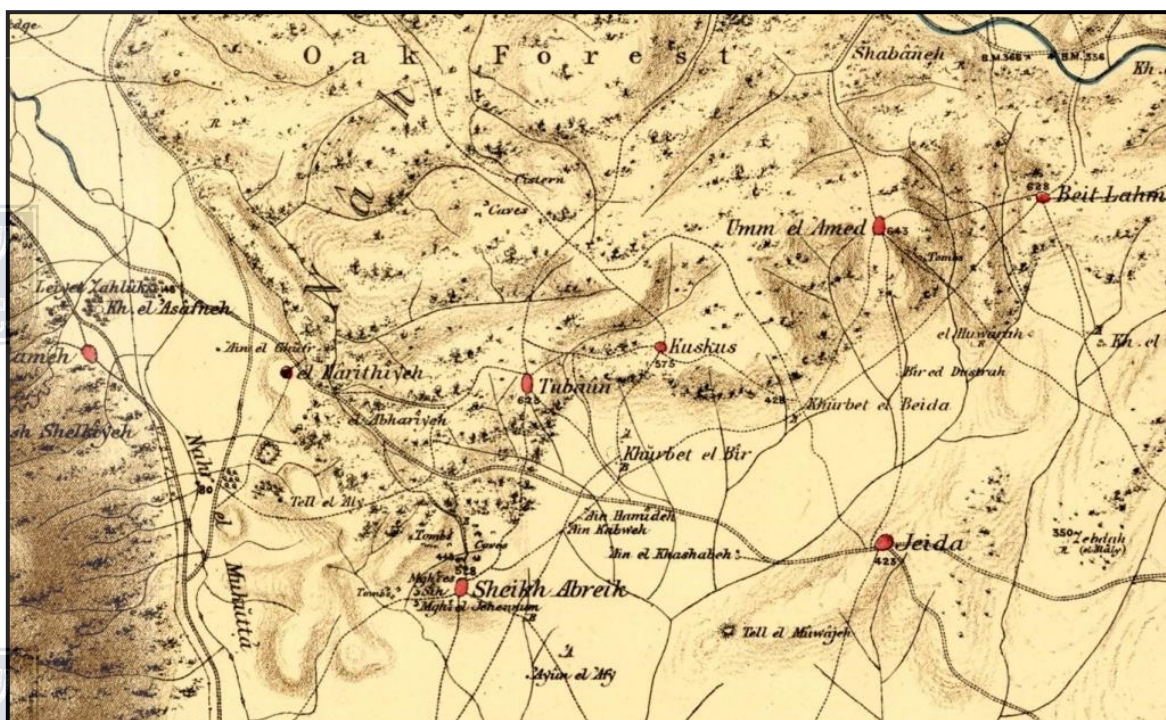

היו בגודל של 1-2 דונם. מלבד התכנון הקפדני שהכין קליין, בתכנון טבעון נערך בפעם הראשונה בארץ שילוב של תכנון מתארי יחד עם אדריכלות נוף. שני אדריכלי נוף תכננו את גינות טבעון: שלמה אורן-ויינברג ויצחק אנוביץ', שניהם בוגרי בית הספר היהודי לגננות 'אהלם' (Ahlem) בהנובר שבגרמניה. השניים תכננו עבור המתיישבים את גינות הנוי בחזית המגרשים לרחוב ואת משק העזר שמאחורי הבית. את מיקום הבית קבעו במרחק מחזית המגרש כדי שיהיה מקום לגינה גדולה ואילו הפוזיציה המדויקת של הבית נקבעה בהתאם להימצאות הצמחיה הטבעית, בעיקר עצי האלון.

התכנון הראשוני של טבעון נועד עבור שיכון של המתיישבים מאנגליה, אך בהמשך התיישבו ביישוב קבוצות שונות: פקידי מחיפה, יוצאי הבריגדה היהודית, מגורשי קפריסין ובני עדות שונות שעלו לארץ בקבוצות גדולות, בעיקר בשנות החמישים.

איור 2 – מפה: קטע ממפת ה-1880, P.E.F.

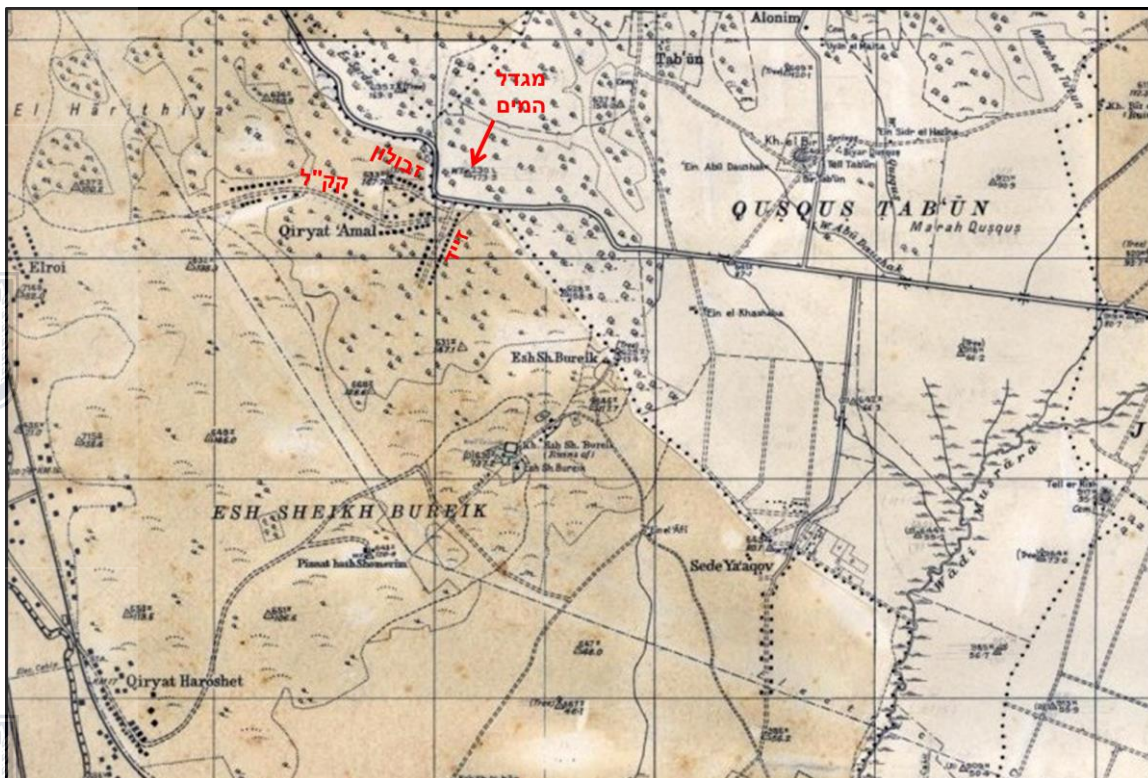

אזור גבעות אלונים-שפרעם לפני ההתיישבות היהודית באזור. היישובים המרכזיים את קרית טבעון הוקמו בחלק הדרומי של האזור, בגבעות שנודעו על שם נקודות ההתיישבות הערביות שבהן: שיח' אבריק, חרתייה וקוסקוס-טבעון.

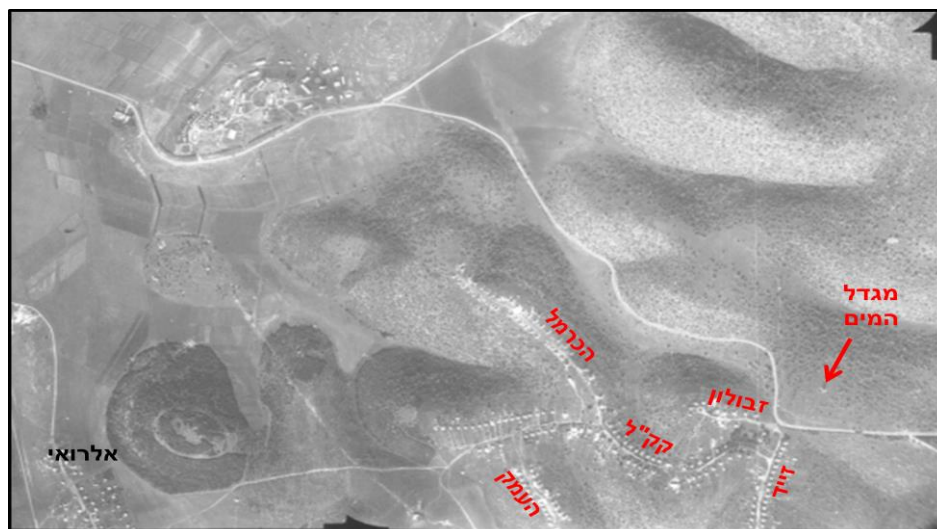

איור 3 – מפה: קטע ממפת הסקר הבריטי, 1940

במפה זו נראה היישוב קרית עמל כשנתיים לאחר שהחלה הקמתו. נראים שלושת הרחובות הראשונים של היישוב וכן מגדל המים שלו שנמצא מצפון לדרך הראשית (כיום כביש 75). משמאל, בצמידות למסילת הברזל של רכבת העמק, נראה היישוב קרית חרושת וכן חלק מאלרואי.

איור 4 – תצ"א: קטע מתצ"א בריטי, ינואר 1945

בתצלום נראית ההתפתחות בקרית עמל, לה נוספו שני רחובות נוספים (הכרמל והעמק). באותה עת עדיין לא התפשט היישוב מצפון לדרך הראשית (כביש 75), באזור בו נמצא מגדל המים. בגבעות שמצפון לקרית עמל עתידה להתחיל באותה שנה הקמת טבעון. משמאל נראה חלק מהיישוב אלרואי ובחלק העליון שבתמונה קיבוץ שער העמקים.

איור 5 – תצ"א: תצלומי אוויר, 1955

בתצלומים אלה נראים קרית עמל וטבעון מספר שנים לפני איחודם. ניתן לראות שקרית עמל התפשטה בעיקר לכיוון מזרח – לגבעת הבונים וצפונית לכביש 75, עד לרח' רמז. השטחים שמצפון לרח' רמז ומציר אלונים מערבה שייכים לטבעון.

התכנון הראשוני של טבעון הגיע עד לרח' אמנון ותמר בצפון, כפי שאכן ניתן לראות בתצלום. דרומית לרח' אמנון ותמר, ליד גן המייסדים, ניתן לראות את שלושת המבנים של מרכז טבעון: שני מבני המרכז המסחרי ומבנה קולנוע 'ובל אור'.

משמאל נראה היישוב אלרואי, שחובר בכביש לקרית עמל באותן שנים.

למטה נראית קרית חרושת מרוחקת ומבודדת.

איור 6 – תצ"א: תצלומים היסטוריים: בתים ומראה כללי של קרית עמל

בתים בקרית עמל בעת הקמתם

רח' הכרמל בראשיתו

שיווק קרית עמל כמקום נופש והבראה

רח' אלכסנדר זייד – הבתים והקמת גינות ירק במשק העזר

מבט כללי על קרית עמל, 1943

בית טיפוס בקרית עמל, 1941

רח' קק"ל – מבט לכיוון הכרמל, 1938

איור 7 – תצ"א: תצלומים היסטוריים: בתים ומראה כללי של טבעון

בית טיפוס ב טבעון

גנת טראסות ובית בטבעון

מבט על טבעון

מבט על טבעון מכיוון כביש שער העמקים

בית-הספר רימונים בטבעון, 1952.

טבעון, שנות החמישים

2. נכסי המורשת בקרית טבעון

בקרית טבעון נכסי מורשת רבים, אותם ניתן לחלק לשתי קטגוריות עיקריות:

קטגוריה אחת היא **המערך הפיסי ההיסטורי** הכולל את הרחובות הותיקים בקרית עמל, טבעון ואלרואי ואת תפרוסת הגנים הציבוריים הוותיקים, בעיקר בטבעון. הבניה הכפרית, הגנים הציבוריים, הגינות בחזית הבתים, הצמחייה ועוד השתמרו באופן יוצא דופן יחסית ליישובים כפריים ותיקים אחרים בארץ.

קטגוריה שנייה היא **אתרי המורשת** הרבים בקרית טבעון. כ-50 אתרים פזורים ברחבי היישוב, בעיקר באזור הבנוי אך גם בשטחים הפתוחים העוטפים את קרית טבעון. מבין כלל האתרים תכנית המתאר מתמקדת בחמישה מתחמים המרכזים אתרי מורשת בעלי ערך מקומי ולאומי גבוה ויש חשיבות בהתייחסות אל כל אחד מהם כמכלול. מתחמים אלו הם:

1. אתרי מורשת בנושא הביטחון בהתיישובות היהודית הנמצאים לאורך ציר בין גבעת הבונים לבין בית הקברות של 'השומרים' ובית אגודת 'השומרים'. יתכן שניתן לצרף לציר זה את מגדל המים הנמצא מעברו הצפוני של כביש 75. אתרי המורשת לאורך ציר זה נושאים ערכי מורשת מקומיים ולאומיים.

2. אזור מבני הציבור, מסחר ושצ"פים סביב כיכר פטישי בקרית עמל, לצד הכניסה הראשית ליישוב. מלבד ערכי המורשת המקומית נושאים המבנים במתחם זה (המרכז המסחרי, מבנה הדואר, קולנוע) גם ערכי מורשת אדריכליים לאומיים הנובעים מתכנונם בידי אל מנספלד שנודע כאחד מהאדריכלים החשובים והמשפיעים ביותר שפעלו בישראל. כמו כן נושא מבנה בית הקפה קורנבלום ערך מורשת היסטורי לאומי כי בו נערכה בשנת 1948 הברית שנחתמה בין היהודים לדרוזים שאיפשרה את שירותם של הדרוזים בכוחות הביטחון הישראליים עד ימינו.

3. אזור מבני הציבור והשטחים הציבוריים סביב כיכר בן-גוריון בטבעון: גן המייסדים, האנדרטה לזכר חללי טבעון במלחמת העצמאות (המהווה אתר הנצחה מוכרז), המרכז המסחרי ומבנה 'יובל אור'.

4. האתרים לאורך התוואי ההיסטורי של רכבת העמק: תחנת אלרואי, תחנת קרית חרושת, פסי רכבת ומעברי מים.

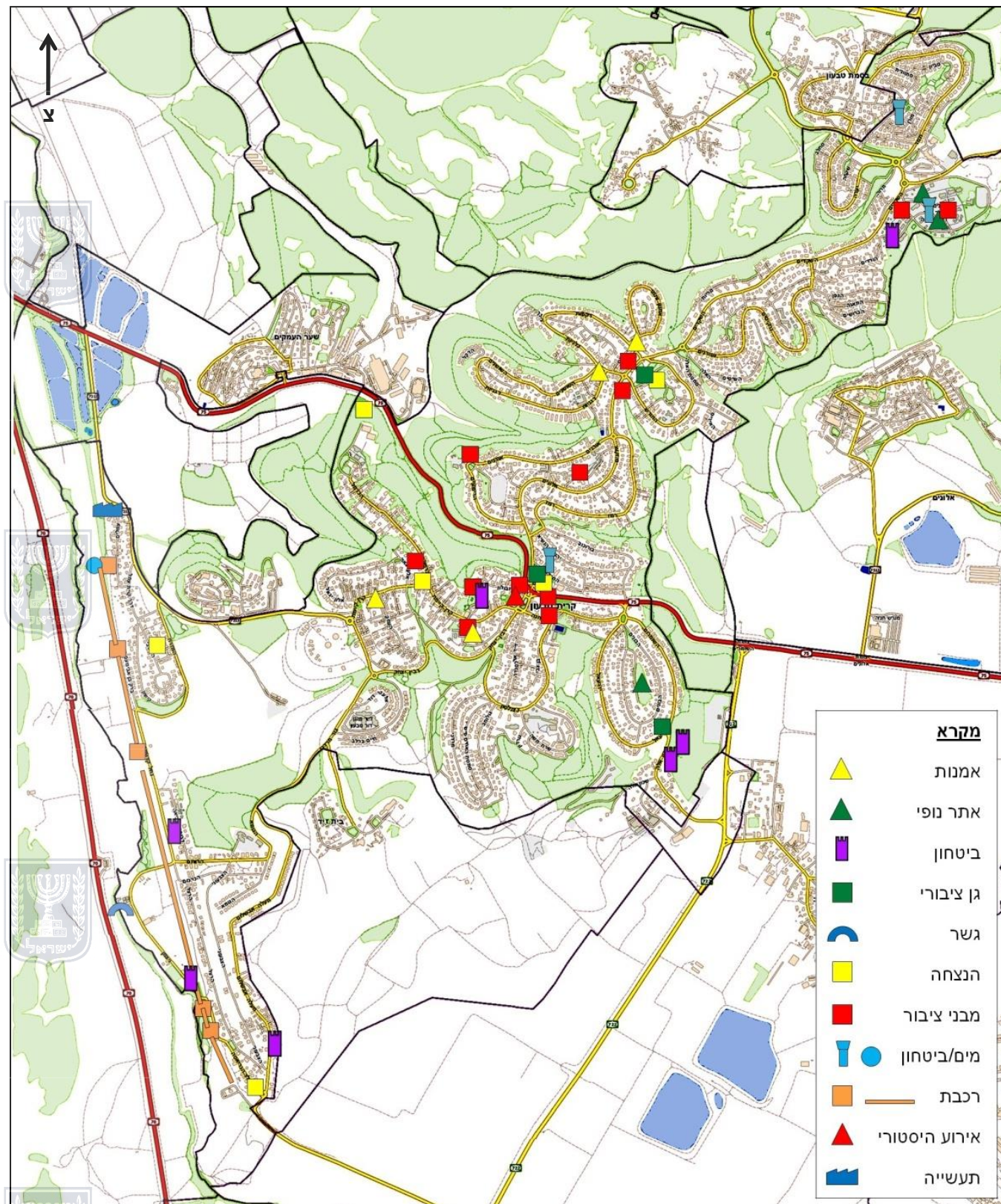
5. מוסד רמת הדסה שהוקם בסוף שנות הארבעים כמחנה מיון ומעבר של 'עליית הנוער'. בשטח המוסד קיימים מספר אתרי מורשת משתי תקופות: אתרים שהוקמו במקום בסוף שנות השלושים ע"י אנשי קיבוץ אלונים הסמוך ואתרי המחנה של 'עליית הנוער' שהוקמו בעיקר בשנות החמישים.

להלן מיפוי אתרי המורשת בקרית טבעון ולאחריו הסבר מפורט על כל אחד ממרקמי, מתחמי וצירי המורשת.

איור 8 – מפה: אתרי המורשת בקרית טבעון

2.1 המערך הפיסי של הישוב

2.1.1 תכנון עירוני - תוואי הרחובות, פריסת שימושי הקרקע ומערך השטחים הפתוחים

את התכנית הראשונה של טבעון הכין אלכסנדר קליין בהתאם לעקרונות רעיון עיר הגנים. תכנית זו כוללת גם את קרית עמל שהייתה לה תכנית מאושרת אך ככל הנראה לא סטטוטורית. הכללת קרית עמל בתכנית ממחישה את הקשר התכנוני בין טבעון לקרית עמל זמן רב לפני שאוחדו מבחינה מוניציפאלית.

התכנון של טבעון כלל שלד המתבסס על התיישבות בגבעות כשציר מרכזי (אלונים-שקדים) מתפתל בין הגבעות לאורך קו הרכס. מלבד הציר הראשי, הרחובות תוכננו באופן מעגלי סביב הגבעות בחצי הגובה של המדרון בין ראש הגבעה לבין המורדות התחתונים שלה. משני צידי הרחובות תוכננו מגרשי הבניה כך שיצפו על הנוף – מצד אחד מגרשים 'עולים' ומהצד האחר מגרשים 'יורדים' (באזורים החומים בתשריט).

בראשי הגבעות תוכננו שטחים המיועדים למבני ציבור שונים (השטחים הצהובים בתשריט), כפי שנעשה גם בתכניות ליישובים אחרים שהתבססו על רעיון עיר הגנים. שטחים אלה נשארו לבסוף ללא בינוי והם כוללים גנים או שטחים טבעיים המשמשים את התושבים לפנאי ונופש. למרות שתפרוסת הגנים הזו בראשי הגבעות לא הייתה מתוכננת היא תואמת לכוונה הראשונית שראשי הגבעות ישמשו לצרכי הציבור. מכיוון שטבעון מתפרסת על פני גבעות רבות, יחסית ליישובי גנים אחרים, הפכה תפרוסת גנים זו לאחד ממאפייניה העיקריים והייחודיים של טבעון. למרגלות כל גבעה, כלומר למרגלות כל שכונת מגורים, נקבע שטח או שטחים בהיקף קטן יחסית למסחר (השטחים הקטנים בצבע כהה, מעין כחול-ירוק, בתשריט). לתעשייה קלה הותוו שטחים מעטים ואילו תעשייה שאינה קלה לא הותרה כלל, בהתאם לרעיון עיר הגנים.

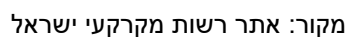
מכיוון שתכנית זו כללה גם את קרית עמל היא כללה לא רק את הבינוי הקיים ביישוב זה אלא גם תכנון לפיתוח עתידי שלו. קליין ניסה לתכנן את המשך הפיתוח של קרית עמל בהתאם לעקרונות של טבעון הותיקה, בעיקר רחובות מעגליים סביב גבעות בחצי הגובה של המדרון, ייעוד שטח בראשי הגבעות (עד כמה שהיה ניתן) למבני ציבור ואזורי מסחר קטנים ליד שכונות המגורים. בתכנית שהכין קליין אפשר לראות אכן הבדל בין הבינוי והרחובות הקיימים לבין המוצעים.

בתכניות שנעשו לקרית טבעון לאחר מכן במהלך השנים נשמרו המאפיינים שהותוו בתכנית שהכין קליין.

מאפיין מרכזי נוסף במערך הפיסי ההיסטורי של קרית טבעון, מלבד חזות הרחובות הותיקים, הוא **הגנים הציבוריים הפזורים ברחבי היישוב**. הגנים הותיקים המרכזיים מלבד מערך הגנים בראשי הגבעות הם גן המייסדים וגן הזיכרון.

לפירוט נוסף אודות הגנים והגינות בקרית טבעון ראה מסמכי התכנית בנספחי 'נוף ושטחים פתוחים' ו'שלד ובינוי'.

2.1.2 מרקם הרחובות הותיקים בקרית טבעון

2.1.2.1 הרחובות הותיקים ו'רוח המקום'

מבין נכסי המורשת הקיימים בקרית טבעון מהווה המערך הפיסי של הרחובות הותיקים ביישוב את הגורם העיקרי ליצירת 'רוח המקום' ביישוב. בעקבות החשיבות הגוברת המיוחסת ל'רוח המקום' בתהליך השימור הוגדר מושג זה בשנת 2008 ע"י ארגון המורשת העולמי 'איקומוס' בהצהרת קוויבק שעסקה בחשיבות שימור 'רוח המקום' באתרי מורשת עולמית. הצהרה זו הגדירה את 'רוח המקום' כתוצר של כל הפריטים המוחשיים והרוחניים המעצבים מרחב מסוים, מייחדים אותו ממקומות אחרים ומקנים לו משמעות וערך בקרב המתגוררים בו או בקרב המתייחסים אליו. המשמעות של הגדרה זו היא שהרחובות גדולים מסך מרכיביהם, כלומר הם מגלמים בתוכם משמעות ואופי מסוימים שנוצרים מהחיבור הייחודי של מרכיביהם הפיסיים והתהליכים החברתיים, הכלכליים והתרבותיים המתקיימים בהם.

מלבד הצהרת קוויבק מצביעות אמנות שימור בינלאומיות נוספות משני העשורים האחרונים על עלייה הדרגתית בחשיבות המיוחסת לשמירת 'רוח המקום' בתהליך השימור. גישה זו הנותנת מקום מרכזי לשימור 'רוח המקום' מגבירה את חשיבותם של הקהילה המקומית ושל 'הידע המקומי' בכל הקשור בתהליך השימור – מזיהוי נכסי המורשת המקומיים, דרך שימורם ועד לתחזוקתם לאורך השנים. התפתחות זו בולטת בקרית טבעון בה מביעה אוכלוסיית התושבים את רצונה המובהק לשימור 'רוח המקום' שאחד ממאפייניו המרכזיים הוא החזות של הרחובות הותיקים ביישוב כולו ובעיקר בטבעון.

2.1.2.2 המרכיבים ההיסטוריים של המערך הפיסי ברחובות הותיקים

מאז הקמתם של היישובים אלרואי, קרית עמל וטבעון בשנות השלושים והארבעים לא חלו שינויים מהותיים באופיים כך שברחובותיהם הותיקים נותרו המרכיבים ההיסטוריים הכוללים בתים – חלקם הבתים המקוריים עם תוספות שונות וחלקם בתים חדשים יותר שגם הם נמוכי קומה ומתאימים ליישוב כפרי – וגינות. מלבד המרכיבים המשווים ליישוב כולו מראה כפרי, כוללים הרחובות הותיקים בכל אחת משלוש היישוביות הללו מרכיבים ייחודיים הנבדלים בין יישוב יישובית אחת לאחרת ומקנים לכל אחת מהן מראה מעט שונה.

מרכיבי הרחובות הותיקים של טבעון הם אלו המייחדים את היישוב כולו ממקומות אחרים בארץ. טבעון הייתה המקום הראשון בארץ בו שולבה אדריכלות נוף בתכנון היישוב כבר מתחילתו. ייחוד זה בא לידי ביטוי באופן בולט בהשתלבות המגרשים הפרטיים בנוף המקומי באמצעות תכנון רחובות מעגליים במדרון סביב כל גבעה, תכנון הגינות הפרטיות ומיקום בתי המגורים בתוכם כך שישתלבו בנוף הגבעות וחורשות האלונים. המרכיבים העיקריים במערך פיסי זה הם: השתלבות הצמחייה הטבעית, בעיקר עצי אלון, בגינות הפרטיות; שימוש בחומרים טבעיים בבניית הגינות; בניית גדר נמוכה ונטיעת צמחייה נמוכה בחזית הגינה/המגרש כדי לא להסתיר את הגינות מהרחוב אלא להפכן לחלק מחזות הרחוב; ובניית בתי המגורים עם חזיתות כפולות – אחת לרחוב ושנייה לנוף.

בקרית עמל לא כלל התכנון את עיצוב הגינות הפרטיות והדגש בה היה על משק עזר גדול ועל תכנון אחיד של בתי המגורים כבתים צנועים המתאימים לאוכלוסיה של משפחות פועלים. לכן מאופיינים הרחובות

הותיקים בקרית עמל באחידות גדולה יחסית של בתי המגורים ההיסטוריים, כמו כן, לעומת טבעון לא מתאפיינות הגינות ההיסטוריות שבחזית המגרשים בקרית עמל בעיצוב בעל עקרונות אחידים.

באלרואי, שמימדיו קטנים יותר מטבעון וקרית עמל, מתאפיינים הרחובות הראשונים (בעיקר הרחובות התשבי ועמלים) בבנייה כפרית של בתי מגורים צנועים בעלי גגות שטוחים. מאפיין זה של גגות שטוחים יוצא דופן בבנייה הכפרית שהתרחשה בארץ בתקופת המנדט, כאשר בתי המגורים בהתיישבות הכפרית היהודית כללו כמעט תמיד גגות רעפים. השוני של בתי אלרואי נבע מכך שהם הוקמו ביזמת המתיישבים עצמם ובבניה עצמית שלהם, בעוד עיקר הבניה הכפרית באותה תקופה נעשתה ביזמת המוסדות המיישבים שהכתיבו את צורת הבניה שכללה בתי מגורים בעלי גגות רעפים.

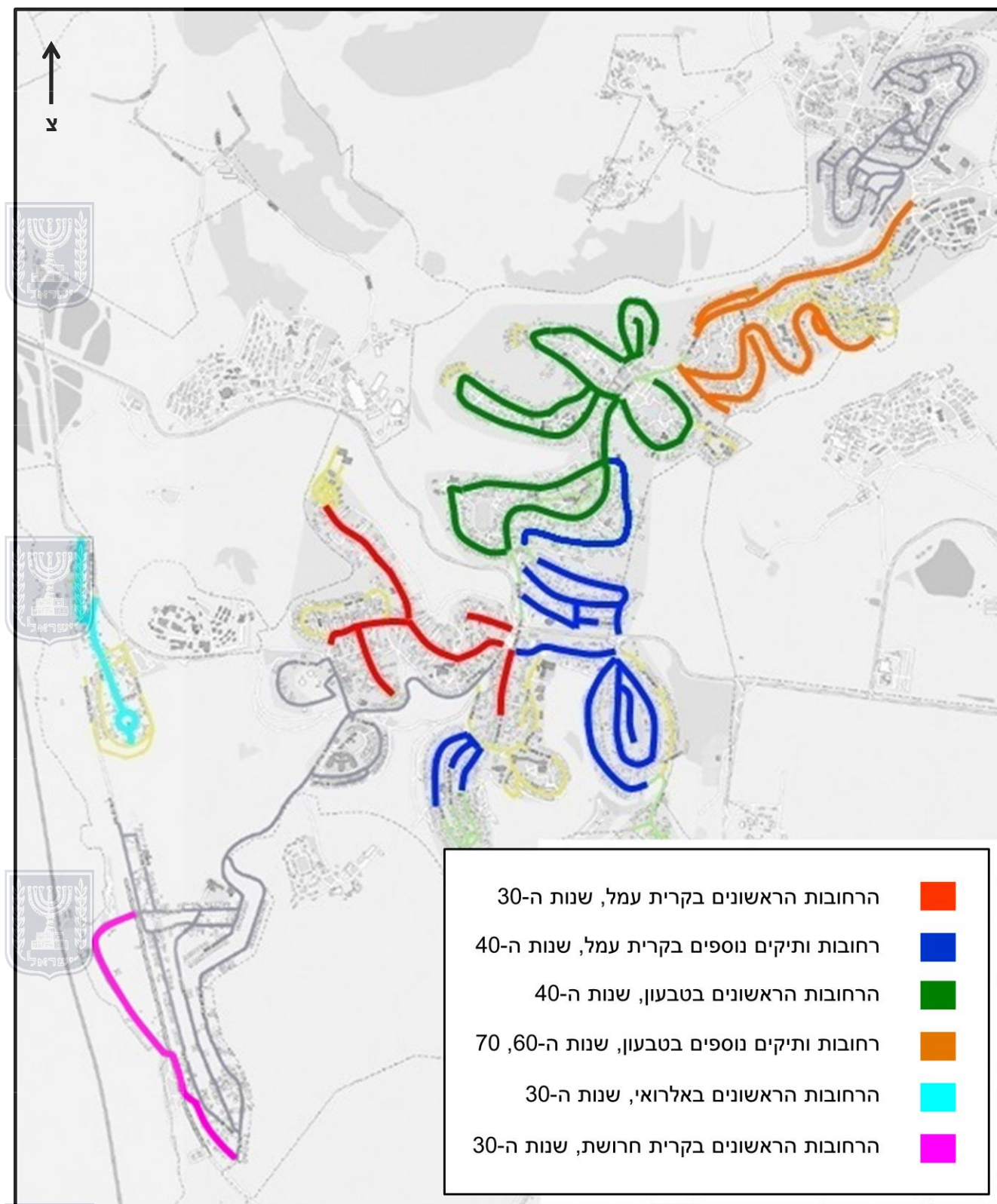

בקרית חרושת לא התפתח המרקם הבנוי באופן מתוכנן וממוסד כמו בקרית עמל ובטבעון, ואף לא התפתחה בו בנייה בעלת קווי אפיון מסוימים כמו באלרואי, לכן בקרית חרושת אין מאפייני מורשת יישוביים לשימור.

איור 10 – חלוקת הרחובות הותיקים בקרית טבעון לפי יישוב יישובית ותקופת הקמה

2.1.3 תכנון הבית הפרטי

שילוב אדריכלות הנוף בתכנון היישוב כבר מתחילתו באה לידי ביטוי באופן בולט בהשתלבות המגרשים הפרטיים בנוף המקומי. המרכיבים העיקריים במערך פסי זה הם: השתלבות הצמחייה הטבעית, בעיקר עצי אלון, בגינות הפרטיות; שימוש בחומרים טבעיים בבניית הגינות; בניית גדר נמוכה ונטיעת צמחייה נמוכה בחזית הגינה/המגרש כדי לא להסתיר את הגינות מהרחוב אלא להפכן לחלק מחזות הרחוב; ובניית בתי המגורים עם חזיתות כפולות - אחת לרחוב ושנייה לנוף.

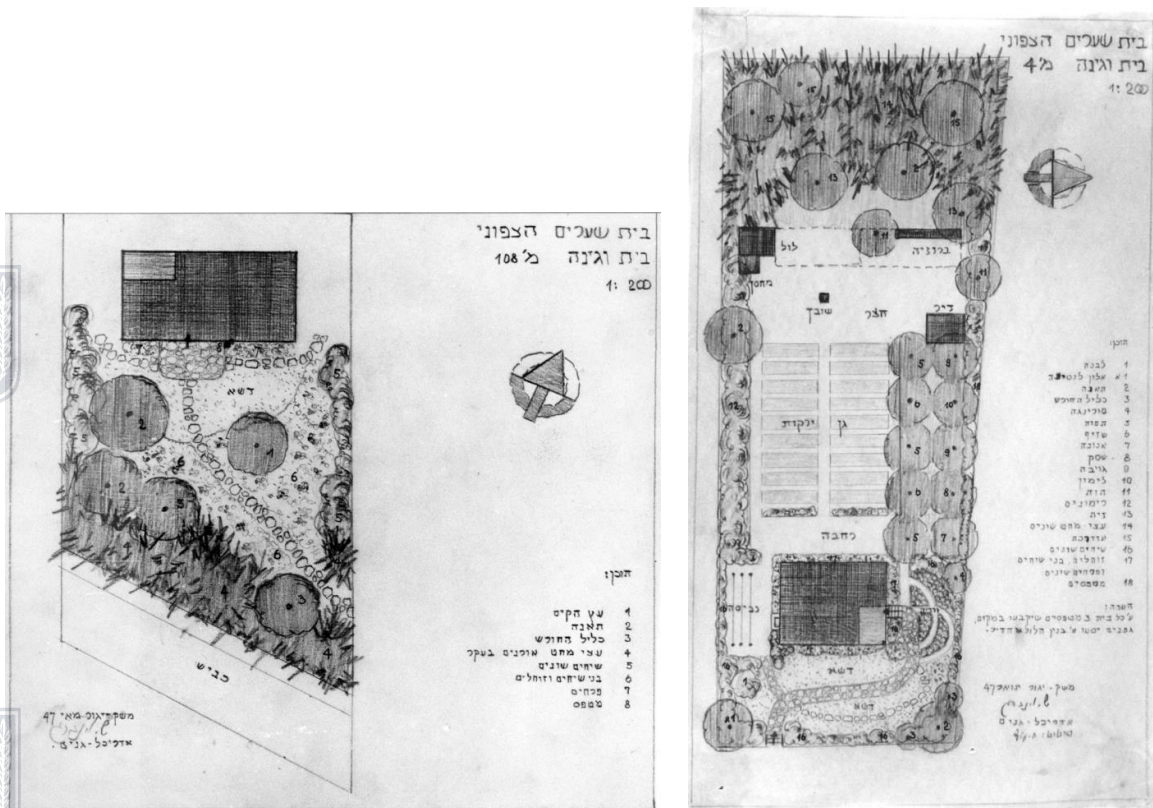
להלן מוצגת טבלה המדגישה את ההבדל הקיים במרכיבים ההיסטוריים המרכזיים של מערך הרחובות הותיקים בין קרית עמל וטבעון. לאחר הטבלה מוצגים איורים הממחישים את חשיבות מיקומו של הבית הפרטי בטבעון כחלק מתכנון הגינות ברחבי יישוב זה.

בשכונת אלרואי, שמימדיה קטנים יותר מטבעון וקרית עמל, מתאפיינים הרחובות הראשונים (בעיקר הרחובות התשבי ועמלים) בבנייה כפרית של בתי מגורים צנועים בעלי גגות שטוחים. מאפיין זה של גגות שטוחים יוצא דופן בבנייה הכפרית שהתרחשה בארץ בתקופת המנדט, כאשר בתי המגורים בהתיישבות הכפרית היהודית כללו כמעט תמיד גגות רעפים.

איור 11 - טבלה: מרכיבים היסטוריים עיקריים במערך הרחובות הותיקים בקרית עמל וטבעון

	קרית עמל	טבעון
עיר גנים	השפעה מסוימת של רעיון עיר הגנים	תכנון היישוב לפי עקרונות עיר הגנים
מיקום היישוב	המקום נבחר בשל הצורך במשקי עזר גדולים	המקום נבחר בשל מאפייניו הטבעיים
תוואי הרחובות	רחובות לינאריים ורחוב אחד מפותל (קק"ל) בהתאם לתוואי השטח	רחובות מעגליים במרכז גובה המדרון סביב הגבעות, כך שמצד אחד של כל רחוב פרוסים מגרשים במעלה המדרון ומצידו האחר של הרחוב פרוסים מגרשים במורד המדרון
מימדי הבית	קומה אחת למגורים בגודל כ-60 מ"ר. רק כשהוכנה תכנית לטבעון היא כללה גם את קרית עמל ונקבעו הוראות בניה כמו בטבעון.	קומה אחת או שתי קומות. בתכניות מאוחרות יותר נקבע גם הגובה המירבי ל-8 מ', בהתאם להגבלת הגובה לשתי קומות.
מיקום הבית	הבתים קרובים לחזית המגרש	הבתים מרוחקים כ-10-12 מ' מחזית המגרש כדי לאפשר חזית בעלת מראה טבעי וחזות טבעית לרחוב. הפוזיציה של הבית מתחשבת בעצי האלון הקיימים
מפרט הבתים	יישוב פועלים שנבנה במפרט אחיד - בתי מגורים קטני מימדים וצנועים	בניה עבור בעלים פרטיים - בתים גדולים באופן יחסי, מרביתם דומים אך התבטאה בהם גם רב-גויות
חזיתות הבתים	חזית לרחוב	חזית כפולה - אחת לרחוב ושנייה לנוף
פיתוח סביבת הבית	פיתוח המשק לאחר השיכון, כולל גינה קטנה ליד הבית	הקמת הגינה לפני השיכון. הצמחייה הטבעית שימשה כשלד לתכנון הגינה, אליה הוסיפו צומח ים-תיכוני. שביל מרוצף המתפתל בקווים מעוגלים מוביל מהכניסה ועד לבית
הפרדת הגינה מהרחוב	אין הוראות להפרדה.	הפרדה מינימלית באמצעות קיר תמך נמוך מאבן טבעית המשתלבת עם סלעים במקום. נטיעה לא צפופה לפני הבית כדי לא להסתיר את נוף הגינה

איור 12: מיקום בתי מגורים בטבעון כחלק מתכנון הגינות, 1947

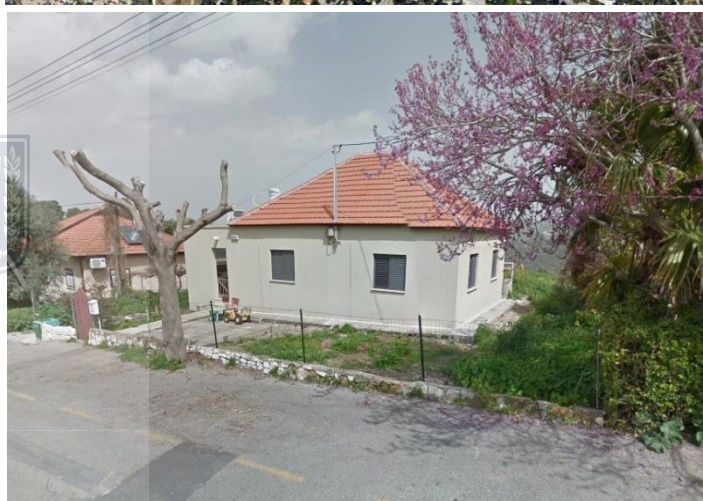

באיורים, שהוכנו כחלק מתכנון הגינות בטבעון ע"י אדריכל הנוף שלמה אורן-ויינברג, ניתן לראות את מיקום בית המגורים האופייני בטבעון במרחק גדול יחסית מחזית המגרש. הגינות היו חלק מהותי מתכנון היישוב, הן קישרו בין המרחב הציבורי לאורך הדרכים לבין בתי המגורים והן מהוות מרכיב חשוב מיצירת רוח המקום. לכן מיקום בית המגורים בעומק המגרש היה מרכיב מהותי ביצירת מאפייני המורשת של טבעון.

שטח מינימאלי למגרש היה בגודל דונם אחד. בכל מגרש ניתן היה להקים בית מגורים אחד בגובה של עד שתי קומות ועל-פני שטח של עד 150 מ"ר, ללא קשר לגודל המגרש (בתכניות שבאו אחר-כך נקבע הגובה המירבי ל-8 מ', בהתאם להגבלת הגובה לשתי קומות). המרחק המינימאלי של הבית מצידו המגרש נקבע ל-4 מ' ואילו בחלק האחורי צריך להישאר שטח פתוח במרחק של לפחות 6 מ' מהגבול האחורי של המגרש. התכנית לא קבעה מרחק מינימאלי של הבית מחזית המגרש, אך בהתאם לתכנון המגרשים שהכינו אדריכלי הנוף אורן-ויינברג ואנוביץ' נקבע מרחק של 10-12 מ' מהחזית כדי להותיר מקום לגינה והפוזיציה של הבית עצמו נקבעה בהתאם להימצאות צמחייה טבעית, בעיקר עצי אלון. בכל מגרש מותר להקים בניין עזר על-פני שטח של עד 25 מ"ר. מלבד בתי המגורים נקבע גובה מירבי של שתי קומות גם לכל סוגי הבניינים האחרים.

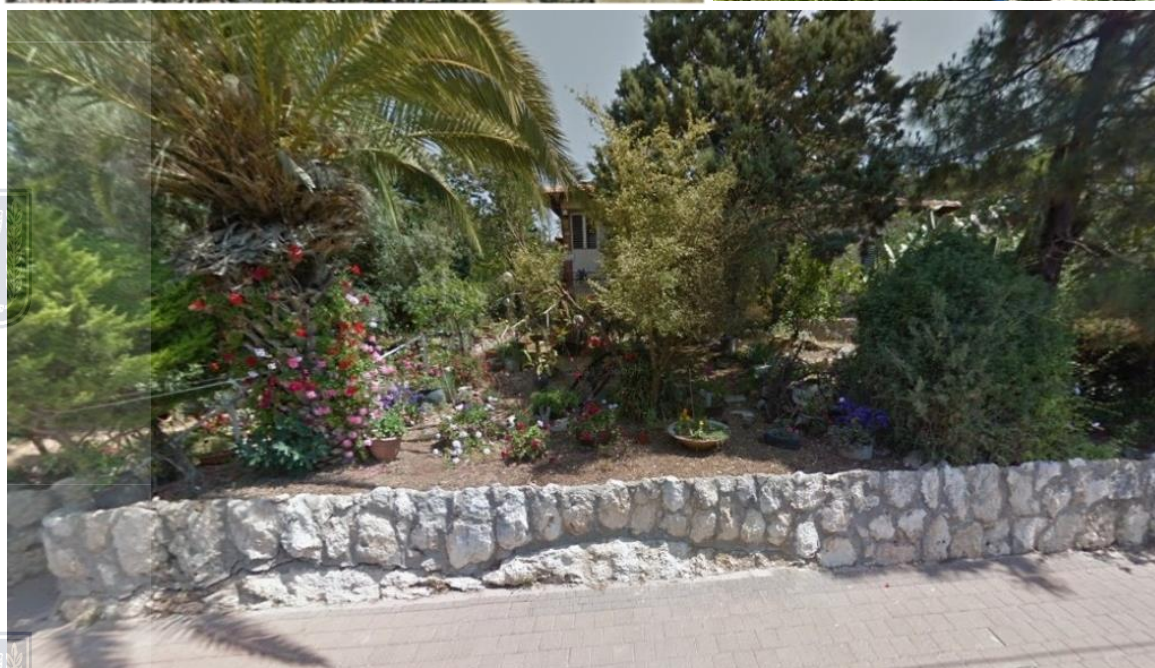
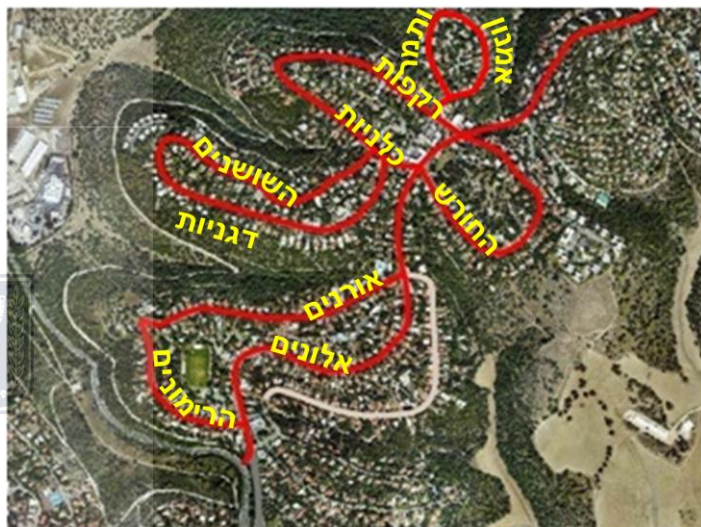

איור 13 – תצלומים: בתי מגורים וגינות ברחובות הראשונים בקרית עמל

איור 14 – תצלומים: בתי מגורים וגינות ברחובות הראשונים בטבעון

איור 15 – תצלומים: בתי מגורים וגינות ברחוב התשבי באלרואי

2.2 מתחמי מורשת

2.2.1 מתחם/ציר מס' 1 – אתרי מורשת הביטחון בהתיישבות היהודית

המתחם המוצע כולל אתרי מורשת ביטחון ומשתרע לאורך ציר המתחיל ברחוב שיכון האלה ומסתיים בראש גבעת הבונים.

הציר שלאורכו נמצאים אתרי מורשת הביטחון מתבסס בעיקר על אתרים הקשורים בפעילות הייחודית של אלכסנדר זייד – ממקימי ארגוני השמירה 'בר-גיורא' ו'השומר' - ושל אגודת 'השומרים הארצישראלית' שזייד היה ממקימיה גם כן.

הקשר של זייד ואגודת 'השומרים' למקום החל עם התיישבותו של זייד בשייח' אבריק בשנת 1926 לאחר שקבוצת 'הרועים' הזמינה אותו להתגורר עימה באדמות שנרכשו זמן קצר קודם לכן ע"י חברת 'משק'. הם התגוררו בסביבה במגורים ארעיים, אך לאחר כשנה וחצי עזבה קבוצת 'הרועים' את המקום וזייד נותר במקום לבדו עם רעייתו ציפורה כשומר היערות מטעם הקק"ל. בשל נוכחותו המתמדת של זייד בסביבה וקשרי הידידות שיצר עם הערבים לא התערערה זכות הבעלות שלו על האדמות האלה, אך על אדמות קוסקוס-טבעון הסמוכות לא פסקו החיכוכים שלו עם הרועים הערבים. שאיפתו של זייד הייתה שהמוסדות המיישבים יקימו נקודות התיישבות נוספות בסביבה, כדי לחזק את אחיזת היהודים אל מול המאבק על הקרקע עם הערבים, אך הדבר לא קרה עד המחצית השנייה של שנות השלושים.

זייד בנה את ביתו בשייח' אבריק וחנך אותו בשנת 1931 – הבית שבו מתגוררים חלק מבני משפחת זייד עד היום ונמצא מחוץ לתחום השיפוט של קרית טבעון אך סמוך מאוד לבית הקברות של 'השומרים' ולבית אגודת 'השומרים'. בבניית הבית השתתפו חברים מכל הארץ, לרבות 'חבר'ה טראסק' מתל-אביב (קבוצה בה היו חברים בין השאר המשוררים אלכסנדר פן ואברהם שלונסקי שפעלה לשמח את תושבי תל-אביב באמצעות ארגון אירועי בידור), יוצאי 'השומר' ובניהם וסופרים ומשוררים אשר ח"י הבראשית במקום קסמו להם. טקס חנוכת הבית היווה כמעט מאורע לאומי וזכה לתיאורים בעיתונות. אחד מהתיאורים היה של אלכסנדר פן: 'בית זה אינו אלא סמל הנשקף כדגל מעל הגבעה הזאת אל עבר הנוער החורג להעפיל ... כאן נארג רעיון העבודה והכיבוש בחוטי היופי והחן של הטבע'.

בנוסף לעבודת השדה ולחיים בטבע גילה אלכסנדר זייד שרידים ארכיאולוגיים בבית שערים ופתח בכך את החפירות הארכיאולוגיות באתר חשוב זה. הוא ראה בהתיישבות החדשה במקום המשך לתקופת בית שני ומשאת נפשו הייתה לראות בסביבה יישובים חדשים ונוכחות יהודית גדולה, וברוח זו כל השנים פנה וחזר ופנה למוסדות לשלוח בני נוער להתיישבות.

בעקבותיו של זייד הגיעו והתיישבו בשייח' אבריק בשנות השלושים גם חברים נוספים מיוצאי ארגון 'השומר' ויחד עם זייד הקימו במקום זה את אגודת 'השומרים' במהלך המחצית הראשונה של שנות השלושים. מטרת האגודה, שהרחיבה את פעילותה אחר-כך למקומות נוספים בארץ, הייתה להוות איגוד מקצועי לשומרים ולעובדי אדמה ולארגן את העבודות בתחום השמירה ובפלחה. הגורמים להקמת האגודה היו התנכלויות של ערבים לרכוש יהודי והתנגדותם של מייסדיה לדרך של יוצאי ארגון 'השומר' בכפר גלעדי שדגלו רק ב'כיבוש' השמירה, בעוד מייסדי אגודת 'השומרים' רצו להקים כפרי רועים שיאפשרו גם את 'כיבוש' העבודה.

בשנת 1937 החלה הקמת קרית עמל. חלומו של זייד שהאזור יאוכלס יהודים קרם עור וגידים ולכן היו אלה מהימים המאושרים ביותר שלו ושל ציפורה רעייתו. זייד יצר קשרים עם מתיישביה של קרית עמל וסייע להם. אותם ימים היו ימי המאורעות בהם נרצחו יהודים רבים, אחת מתגובות היישוב על כך הייתה העלאת נקודות התיישבות חדשות שאחת מהן הייתה הגרעין של קיבוץ אלונים. חברי הגרעין התיישבו תחילה בקרית חרושת, לאחר מכן עברו לבית זייד ולמעלה גבעת הבונים ולבסוף התיישבו בנקודת הקבע שלהם במיקומו של הקיבוץ כיום ליד קרית טבעון. עבור זייד היוותה הגעת קבוצה זו חיזוק נוסף לרצונו ביישוב האזור. הוא עודד והדריך את חברי הגרעין החדש והשתתף באספותיהם והחלטותיהם.

באמצע 1938 נרצח אלכסנדר זייד ע"י רוצח שכיר ערבי כשהיה בדרכו לנקודה הזמנית של גרעין אלונים בגבעת הבונים, בימים בהם עברו חברי הקבוצה להתיישב בנקודת הקבע. הוא נקבר ליד קבר בודד של שומר בשם בועז פרסוב שמת מספר שנים לפני כן וברבות השנים הפך מקום זה לבית הקברות של 'השומרים'. במסע ההלוויה של זייד נכחו רבים מבני ההתיישבות העובדת, ביניהם בני נוער רבים וראשי היישוב: דוד בן-גוריון, ברל כצנלסון, יצחק בן-צבי, מניה שוחט, אליהו גולומב ודב הוז. הם באו לחלוק כבוד אחרון לאיש שהפך עוד בחייו סמל לאומץ, יושר, אהבת האדמה וגאווה לאומית. בשל פרשת חיייו של זייד שהייתה רצופה מאבקים ואמונה, ובשל הספר 'אנשי בראשית' שכתב הסופר אליעזר שמאלי על זייד ועל שיח' אבריק, הפך זייד לדמות אגדית אודותיה גדלו בני נוער רבים בשנים שלאחר מותו.

לאותן שנים בהן פעל אלכסנדר זייד בסביבה ולפעילות ההתיישבותית והביטחונית שהתפתחה באזור

בו פעל נותרה עדות באתרי מורשת. ארבעה מאתרים אלה פרוסים לאורך ציר: מבית אגודת 'השומרים' המהווה את האתר הדרומי ביותר בציר, אתר זה משמש כיום כמסעדה והוקם בשנת 1957 כתחליף לחוות 'פינת השומרים' שהוקמה במקום זה בשנת 1938 ע"י קבוצת 'שומרים'; בהמשך לכיוון צפון נמצא בית הקברות של 'השומרים'; בהמשך גן ציבורי בשם 'גן אלכסנדר' הנמצא למרגלות גבעת הבונים במקום הירצחו של זייד בגבעת הבונים; ועד לנקודת ההתיישבות הזמנית של גרעין קיבוץ אלונים במעלה גבעת הבונים. אתרים נוספים שיכולים להיכלל בציר זה ולהאריכו הם מגדל המים של קרית עמל ששימש לצרכי ביטחון ונמצא מצפון לכביש 75 ופסל אלכסנדר זייד שנמצא בשטח הגן הלאומי דרומית-מערבית לציר מורשת זה. בית משפחת זייד נמצא דווקא קרוב יותר לציר, אך זהו בית פרטי ללא גישה ציבורית אליו ואין אפשרות להכלילו בציר המורשת.

מרחק ההליכה לאורך הציר הוא כ-600 מ', שניים מאתריו (בית הקברות ובית אגודת 'השומרים') נמצאים לאורך רחוב שיכון האלה ושני האתרים הנוספים (מקום נפילת זייד ונקודת התיישבות גרעין אלונים) נמצאים בגבעת הבונים. תחילתו של הציר היא לאורך רחוב שיכון האלה, שראשיתו בעזיבת חברי קיבוץ אלונים את קיבוצם בשנות החמישים בשל חילוקי דעות אידיאולוגיים והתיישבותם במקום זה מדרום לגבעת הבונים. כיום מאופיין הרחוב בבתי מגורים חדשים וגדולים, מעין וילות החסרות ערכי מורשת והיוצרות מראה שונה מהחזות המאפיינת את הרחובות הותיקים ביישוב. בכל זאת יש לרחוב מראה כפרי בשל הצמחייה הרבה משני עבריו. חזות כפרית זו שמספקת הצמחייה שומרת עדיין על ההקשר ההיסטורי של אתרי המורשת הנמצאים לאורך הציר ומקשרת בין האתרים, למרות שחזות זו חסרה בעיקרה את בתי המגורים ההיסטוריים.

בגבעת הבונים עובר הציר בשבילים שבין בתי המגורים עד לשטח הטבעי הפתוח שבראש הגבעה. גבעת הבונים היא חלק מהתכנון של אלכסנדר קליין שתכנן את טבעון יחד עם חלקים של קרית עמל שלא פותחו עדיין בשנות הארבעים, לכן המערך הפיסי ההיסטורי של גבעת הבונים, שהשתמר בעיקרו, דומה לזה של טבעון. חזות זו של הציר בגבעת הבונים יוצרת הקשר היסטורי אותנטי יותר לאתרי המורשת שבתחומה לעומת רחוב שיכון האלה.

ערכי המורשת באתרי הציר

- בית הקברות של 'השומרים', אתר נפילת אלכסנדר זייד ובית אגודת 'השומרים' – ערך היסטורי-לאומי וערך היסטורי-מקומי.
- אתר ההתיישבות הזמני של גרעין קיבוץ אלונים – ערך היסטורי-מקומי וערך נופי ל'דמות המקום'.

הערך ההיסטורי הלאומי והמקומי של האתרים לאורך ציר מורשת הביטחון נובע מהשילוב שלא ניתן להפרדה בין שני הערכים הציוניים המרכזיים בעשורים שקדמו להקמת מדינת ישראל: ההתיישבות החקלאית והביטחון.

איור 16 – מפה: ציר אתרי מורשת הביטחון

איור 17 – תצלומים: האתרים בציר אתרי מורשת הביטחון

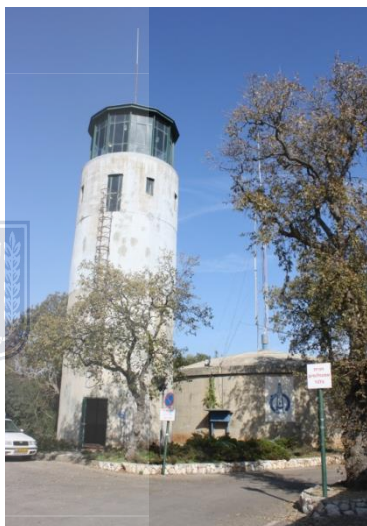

קברות השומרים

מקום נפילת אלכסנדר זייד

בית אגודת 'השומרים'

מגדל המים של קרית עמל, שימש לתצפית ולביטחון. נמצא מצפון לכביש 75. יתכן שאפשר לצרפו לציר אתרי מורשת הביטחון

גבעת הבונים. שטח טבעי זה בראש הגבעה דומה בתפקודו לגנים בראשי הגבעות בטבעון שמשמשים לצרכי פנאי של התושבים. במקום זה הייתה נקודת ההתיישבות הזמנית של גרעין קיבוץ אלונים. ישנם שילוט ואנדרטת אבן המסבירים את חשיבות המקום.

המלצות התכנית עבור ציר אתרי מורשת הביטחון

הסביבה הקרובה לאתרים הקשורים בפעילות אלכסנדר זייד ואגודת 'השומרים' מבונה באופן דליל אם בכלל, מוקפת בנוף יער האלונים וצמחייה מקומית ומאפשרת מבטים לנוף החקלאי של עמק יזרעאל. אלו מצליחים לשקף מרכיבים מהאופי המקומי שהתקיים בעבר.

המלצות תכנית המתאר עבור ציר אתרי מורשת הביטחון וההתיישבות הן:

- **הסדרת שביל טיול** לאורך הציר המוצע והאתרים לאורכו. שילוב נקודות ישיבה, תצפית, שילוט וכדומה בשפה עיצובית אחידה.

- יש לשים דגש על **שילוט האתרים והציר** באופן אחיד. יש להקפיד כי השילוט יהיה נצפה גם מהדרך. כמו כן יש למקם בנקודות אסטרטגיות, כגון גבעת הבונים, שילוט מרכזי המסביר את משמעות ציר המורשת, מיקום האתרים לאורכו והפנייה לאתרים סמוכים כגון גן לאומי בית שערים.

- **יצירת/שיפור מבטים אל האתרים ואל מרכיבי המורשת במרחב**. יש להדגיש את האתרים אם באמצעות חשיפת צמחייה ו/או באמצעות שילוט בולט. בנוסף מומלץ לפתוח ולהדגיש מבטים לנוף עמק יזרעאל ומרחב בית שערים כחלק מסיפור המקום.

- הקפדה על שימוש **בצמחייה מקומית וחומרי גמר אופייניים** בפיתוח המרחב הציבורי וגבולות מגרשים סמוכים (ראו נספח נוף ונספח שלד ובינוי בתכנית זו).

- **גבעת הבונים**, שהינה אתר ההתיישבות הראשונית של קיבוץ אלונים, מהווה חלק משרשרת השטחים הציבוריים הפרוסים על ראשי הגבעות ברחבי היישוב. בשל סיפור ההתיישבות והשתמרותה כשטח פתוח במשך עשרות שנים, ראש הגבעה מהווה גם אתר נוף מורשת אסוציאטיבי. תכנית המתאר מציעה כי **חלק ניכר מהשטח ישמר בתבניתו ה"טבעית" כחורש אלונים**. בנוסף מוצע כי **כל פיתוח בתחום ראש הגבעה, במסגרת הקמת מבנה ציבור או במסגרת פיתוח שצ"פ, ישלב מוטיבים המתייחסים להיסטוריה המקומית** כגון פרפורציות ופריסת בינוי, חומרים, צמחייה וכדומה.

- **מגדל המים של קרית עמל** – מוסיף נדבך נוסף לציר מורשת הביטחון ויש לראות אותו כמרכיב נוסף ברשת האתרים, למרות ריחוקו היחסי. ניתן ליצור שביל הממשיך עד אליו ועובר לאורך רחוב חנה סנש ודרך מרכז קרית עמל. לחלופין ניתן לציין ולהפנות אל מגדל המים באמצעות שילוט.

2.2.2 מתחם/ציר מס' 2 – המבנים והשטחים הציבוריים סביב כיכר פטישי

כיכר פטישי הינו שטח מגוון במרכז הכניסה לקרית עמל מכביש 75. בתחום הכיכר עצי ברוש מרשימים בני עשרות שנים ומעט מתקני משחק. תוואי הדרכים וקיומה של הכיכר הינם חלק מהתכניות המקוריות ליישוב קרית עמל.

סביב כיכר פטישי נמצאים מספר מבני ציבור ושטחים ציבוריים שתוכננו עבור המועצה האזורית קרית עמל לפני איחודה עם טבעון. הנכסים הציבוריים הללו כוללים את בית הקפה קורנבלום ובית הדואר הנמצאים מעבר המערבי של הכיכר ואת המרכז המסחרי, קולנוע זוהר ושטחים ציבוריים מעבר המזרחי של הכיכר. המבנים שממערב לכיכר – בית הקפה ובית הדואר – הוקמו קודם לאלו שהוקמו ממזרח לכיכר.

המבנה של בית הקפה הוקם כבית מגורים והחל לפעול כבית קפה עוד קודם להקמת מדינת ישראל; בית הדואר הוקם לידו בראשית שנות החמישים. המבנים שממזרח לכיכר תוכננו כחלק ממרכז אזרחי (כהגדרת מתכנני המרכז) במחצית השנייה של שנות החמישים, זמן לא רב לפני איחודה של קרית עמל עם טבעון. הקמת המבנים הסתיימה לאחר האיחוד בסוף שנות החמישים או אפילו בראשית שנות השישים.

לכל המתחם הציבורי הזה בכניסה לקרית עמל יש ערך היסטורי מקומי כמרכז התרבות והמסחר של קרית עמל, אך מעבר לכך יש לו ערכים לאומיים – ערך היסטורי וערך אדריכלי. הערך ההיסטורי הלאומי של המקום נובע ממאורע שהתרחש בבית הקפה קורנבלום (שנקרא בעבר 'פינתי') כאשר בשנת 1948 נפגשו בו נציגי המודיעין של 'ההגנה' וביניהם משה דיין, גיורא זייד (בנו של אלכסנדר) וששון מזרחי איש מודיעין מאלרואי עם נציגי הדרוזים, כדי לחתום על הסכם פרישת הדרוזים מהמאבק נגד היהודים ומתן אפשרות הצטרפות לאלו מהדרוזים הרוצים להצטרף לכוחות הצבא היהודי. ברית אחים זו שנחתמה לראשונה בקרית עמל השפיעה באופן דרמטי על היחסים העתידיים בין שתי האוכלוסיות והיא קיימת עד היום ולאחרונה אף הובלטה שוב בעקבות דרישתם של נציגי הדרוזים הישראלים שממשלת ישראל תסייע לאוכלוסיה הדרוזית החיה בכפרים בסוריה ונתונה בסכנה קיומית.

הערך האדריכלי הלאומי של המתחם סביב כיכר פטישי נובע משלושת המבנים ההיסטוריים הנוספים במקום (הדואר, המרכז המסחרי וקולנוע זוהר) שתוכננו ע"י שניים מחשובי האדריכלים שפעלו בישראל במהלך המאה ה-20: אל (אלפרד) מנספלד ומוניו גיתאי (וינרויב). הבולט מבין השניים הוא מנספלד, שקיבל את פרס ישראל עבור תכנון מוזיאון ישראל בירושלים והיה מהאדריכלים המודרניים החשובים ביותר בישראל. הוא השפיע רבות על הנוף הבנוי בארץ הן באמצעות יצירותיו האדריכליות הן באמצעות ההכשרה וההדרכה שנתן למאות אדריכלים צעירים שלמדו אצלו בטכניון או עבדו במשרדו. יצירותיו משנות השישים והשבעים (מוזיאון ישראל, שכונת סטלה מאריס בחיפה, האודיטוריום הרב-תכליתי בחיפה ועוד) הפכו לנכסי צאן ברזל באדריכלות המודרנית בארץ ומוכרות ומוערכות ע"י אנשי מקצוע בעולם. מנספלד ידע לשלב באופן יוצא מהכלל במבני הציבור שתכנן בין הפונקציונאליות שנדרשה מהבניינים לבין האסתטיקה שלהם תוך שימוש בטכנולוגיות וחומרים עדכניים ותוך שמירה על 'רוח המקום' ומתן ביטוי אדריכלי מצוין לערכים אותם הבניינים שתכנן אמורים לשדר. אחד ממאפייני הבנייה של מנספלד היה שימוש בבלוקים חשופים כפי שנעשה בבית הדואר ובבית העם (אולם זוהר) בקרית עמל.

מוניו גיתאי היה מבין האדריכלים הישראלים הצעירים שלמדו בבית הספר באוהאוס בגרמניה והנחילו בעקבות כך בארץ את מורשת הסגנון האדריכלי הבינלאומי מאז ראשית שנות השלושים. בעבודותיו העצמאיות לא הותיר גיתאי חותם חשוב כמו מנספלד, עבודותיו החשובות ביותר והמוכרות הן אלו שתכנן במשותף עם מנספלד במהלך יותר מעשרים שנה מסוף שנות השלושים ועד סוף שנות החמישים – שנים בהן שיתפו השניים פעולה ועבדו יחד (הם תכננו יחד את תכנית האב לכפר מסריק וחדר האוכל בקיבוץ זה, האנדרטה לנופלים במלחמת העצמאות בקריית חיים ועוד). במסגרת שיתוף הפעולה הפורה בין שני אדריכלים אלה הם תכננו בראשית שנות החמישים את בית הדואר בקרית עמל, שהיה אחד מבתי הדואר הראשונים בארץ, ובמחצית השנייה של שנות החמישים תכננו את המרכז האזרחי בקרית עמל שכלל את המרכז המסחרי, בית עם (כיום אולם זוהר) ושטחים ציבוריים ביניהם.

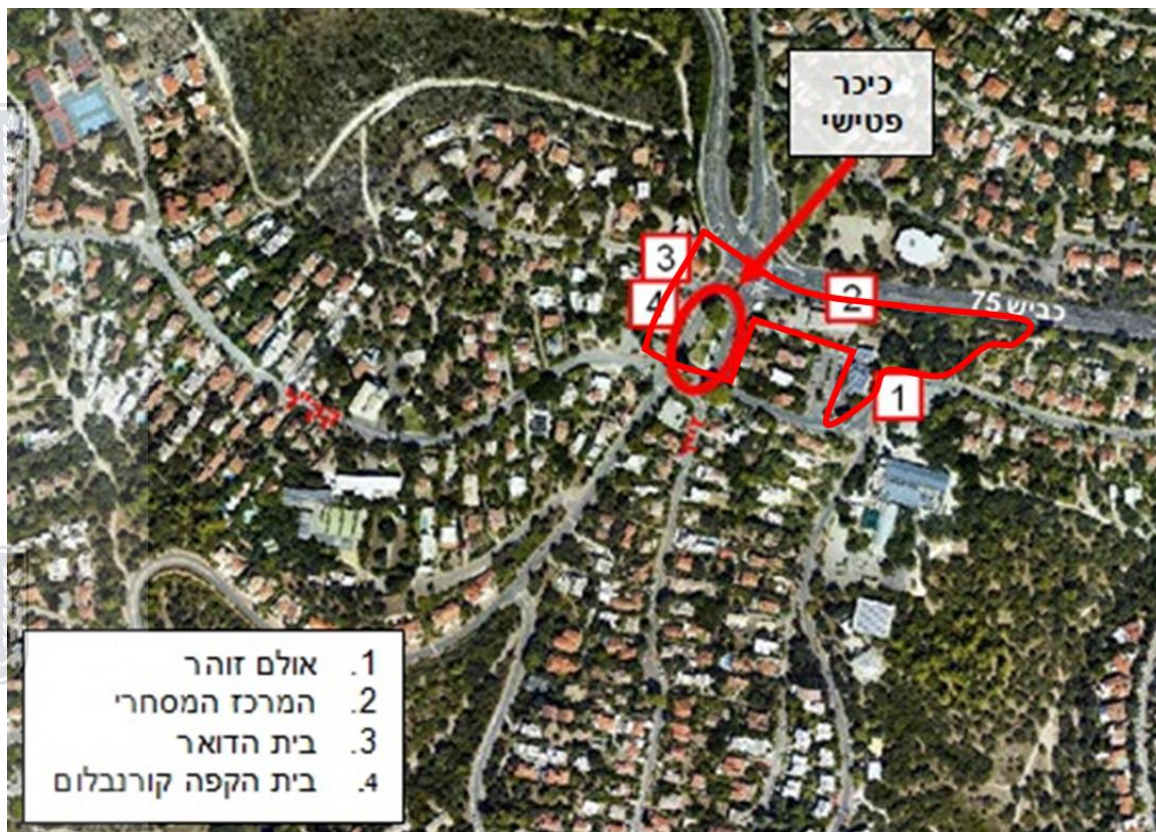

ערכי המורשת במתחם

- בית הדואר, המרכז המסחרי וקולנוע זוהר – ערך אדריכלי-לאומי וערך היסטורי-מקומי.
- בית הקפה קורנבלום – ערך היסטורי-לאומי וערך היסטורי-מקומי.

איור 18 – מפה: מתחם מבני הציבור סביב כיכר פטישי

איור 19 – תצלומים: מתחם מבני הציבור סביב כיכר פטישי

אולם קולנוע זוהר

המרכז המסחרי. מוכר גם בשם מרכז זייד

בית הקפה קורנבלום

בית הדואר

המלצות התכנית עבור כיכר פטישי וסביבתה

מתחם זה מתמודד עם שתי סוגיות פיתוח מרכזיות:

- א. הסדרת מערך התנועה בכביש 75 והכניסה לקרית עמל תוך חיבור לטבעון הוותיקה.
- ב. מימוש הפוטנציאל התרבותי והמסחרי הקיים במרכז האזרחי של קרית עמל.

המלצות תכנית המתאר עבור כיכר פטישי והמבנים והשטחים הציבוריים סביבה הן:

- **שמירה על מעמד המתחם כמרכז פעילות אזרחי** מקומי וכללי יישובי. לצורך כך ניתן להרחיב באופן מתון את הפעילות המסחרית והמוקדים התרבותיים במתחם, לצד תוספת משרדים.
- התייחסות למבנים ולמערך השטחים הפתוחים במתחם כמכלול אחד המחייב תכנון משותף.
- מוצע כי תכנון מחדש של מערך השבילים והדרכים במתחם ובסמוך לו (צומת כביש 75) יתייחס לתכנון המקורי המופיע בתכנית קליין. יושם דגש על מעברי הולכי הרגל במתחם המהווים חלק מרכזי מתפקודו ועיצובו. מאפיין זה צריך להוות נקודת פתיחה לכל תכנון עתידי של המתחם. בין השאר מומלץ לשמור על שפה של מעברים מקורים, כפי שקיימים בחזית הדרומית והמערבית.
- כל תוספת בינוי תעשה תוך שמירה על פרופורציות הבינוי במתחם באופן ששומר על קנה מידה אנושי. למשל, הוספת קומות למתחם תהיה בנסיגה ובאופן שמלווה את הפרשי הטופוגרפיה הטבעיים.
- מאפיינים אדריכליים ייחודיים כפי שימצאו במסגרת הכנת תיק תיעוד, כגון הבולקים החשופים בקולנוע זוהר ובמבנה הדואר, יבחן שילובם בבינוי עתידי במתחם. הבניה בבולקים חשופים הייתה אחד מהמאפיינים החזותיים הבולטים בעבודותיו של האדריכל אל מנספלד - אחד מהאדריכלים החשובים והמשפיעים ביותר שפעלו בישראל.
- במתחם פרטים של עצים וותיקים. כל תכנית במתחם תשמור על העצים ותבטיח תנאים נאותים להמשך התפתחותם. לדוגמה, עצי האורן במרכז מערך הדרכים.
- השטח המגוון במתחם, בדגש על גן חנה סנש, הוא בעל אופי ייחודי של חורשת אלונים. יש לשמר זאת ומומלץ לשלב אופי זה באזורים מגוונים נוספים במתחם.
- מוצע להקים שילוט למרכיבי המתחם ולמתחם כולו המסביר את משמעותם ההיסטורית הרחבה והמקומית.

להנחיות נוספות לתכנון המתחם ראה נספח שלד ובינוי.

2.2.3 מתחם/ציר מס' 3 – המבנים והשטחים הציבוריים סביב כיכר בן-גוריון

כיכר בן-גוריון וסביבתה מהווה מכלול שטחי ציבור נרחב. מהצד האחד של רח' השקדים משתרע גן המייסדים שהוקם בסוף שנות הארבעים וכולל חלק אינטנסיבי שעבר פיתוח גנני (קרוב יותר לרח' השקדים) וחלק אקסטנסיבי בחלק המרוחק יותר מהרחוב. בשנת 1952 הוקמה בגן המייסדים האנדרטה לזכר חללי טבעון במלחמת העצמאות שעיצב הפסל דוד פולוס (שיצר את פסל אלכסנדר ז'יד לראשונה, לפני שפסל זה חודש ביציקת ברונזה ע"י אמן אחר). מהצד האחר נפרסים לאורך רח' השקדים שלושה בנייני ציבור שהוקמו בסוף שנות הארבעים (ואולי הושלמו רק בראשית שנות החמישים) כחלק מפיתוח מרכז טבעון. שניים מהמבנים הללו הנמצאים מדרום לרח' הרקפות מהווים מכלול אחד שהוקם כמרכז

המסחרי של טבעון. בפועל המבנים משלבים מסחר ומשרדים בקומה העליונה (חלקם משמשים את משרדי המועצה) והם משמשים עד היום כמרכז פעילות מרכזי בטבעון. המבנה השלישי (להלן מבנה יובל אור) הנמצא מצפון לרח' הרקפות הוקם כבית קולנוע ומופעים שכלל אולם מרכזי בגודל כ-700 מ"ר ובו כ-900 מושבים.

גן המייסדים לא עבר שינויים מהותיים ועיצובו ההיסטורי נותר עד היום. הגן תוכנן כגן חופשי עם מדשאות בסגנון נוף קיבוצי, בשילוב חורש טבעי. בחלק של הגן הקרוב לרח' השקדים הוקמו בעבר שלושה מבנים בהם פועלים בתי קפה וקיוסק. פעילות זו במבנים הוסדרה רק לאחרונה (ראו בהמשך תכנית טב/266).

המרכז המסחרי ומבנה יובל אור עברו שינויים מסוימים. מבני המרכז המסחרי עוצבו בהתאם לסגנון הבינלאומי כאשר החלק התחתון מיועד למסחר ומעליו קומת מגורים. התפקוד ההיסטורי של המבנים הללו השתמר והם משמשים עד היום כמרכז לפעילות המסחרית ואף לפעילות חברתית בטבעון. אלא ששינויים שנעשו במבנים לאורך השנים פגעו בעיצובם האדריכלי. בשיפוץ שנערך בעשור הקודם נעשה ניסיון להרחיב את החנויות על חשבון מרחב ציבורי מקורה ולשפץ את רחבת הפיאצה. בצד הדרומי של המרכז אכן הורחבו החנויות ובבנה מבנה דמוי מעבר מקורה בקדמת החנויות, אולם בצד הצפוני לא בוצע לבסוף השינוי בשל התנגדות דייר מהקומה העליונה. הן בשיפוץ הזה הן בשיפוצים קודמים שנערכו במקום לאורך השנים נראה כי לא הייתה התייחסות למבנה אלא רק לרחבה המרכזית כמוקד מסחרי. באמצעות ציפויים וגימורים שונים נעשה ניסיון ליצור שפה אחידה בין החזית הדרום-מערבית לבין הרחבה, כולל יצירת מעין תיאטרון פתוח (אמפי) ברחבה. מלבד זאת, ניטעו ברחבה עצים שאינם תואמים ל"רוח המקום".

מבנה יובל אור עבר שינויים בתפקוד ובעקבות כך נעשו בו שינויים מבניים. תוספת של ארבע חנויות ומרתף בחלקו הדרומי בוצעה בראשית שנות השישים בהתאם לתכנית המקורית של המבנה. בתחילה עמדו החנויות והמרתף ללא שימוש ואילו בשנת 1967 החל לפעול בהם סניף של בנק הפועלים ולצורך כך נעשו בהם שיפוצים. אולם הקולנוע בבניין פעל עד לסוף שנות השמונים, עת החליט בעליו של הקולנוע לסגרו בשל ירידה חדה בתפוסתו. בראשית שנות התשעים הוסבה מבואת הכניסה של אולם הקולנוע לחנויות ומסעדה ואילו באמצע שנות התשעים הוסב האולם לסופרמרקט ואחר-כך למכון כושר. למרות השינויים האלה נשמרה צורתו המקורית של הבניין, פרט להוספת מיזוג אוויר וצנרת היוצרים פגיעה במראהו החיצוני. לפני מספר שנים אושרה תכנית המאפשרת הוספת קומה חלקית למבנה תוך שימור קווי המתאר הכלליים שלו (ראו בהמשך תכנית טב/257).

בתכניות הקיימות היום יש הגנה על חלק ממרכיביו של המתחם סביב כיכר בן-גוריון: מבנה יובל אור, העצים שבחזיתו וכן העצים הותיקים שבגן המייסדים מוגדרים לשימור; אנדרטת פולס היא אתר הנצחה מוכרז. לעומת זאת, אין כיום הגנה סטטוטורית על מבני המרכז המסחרי.

הקמת כל מרכיבי המתחם התבצעה במקביל והם היוו יחד את מרכז היישוב בטבעון מאז הקמתם ועד ימינו ויש להתייחס לכל המרכיבים – המבנים והגן, כחלק ממתחם אחד בעת בחינת השימור שלהם.

ערכי המורשת במתחם

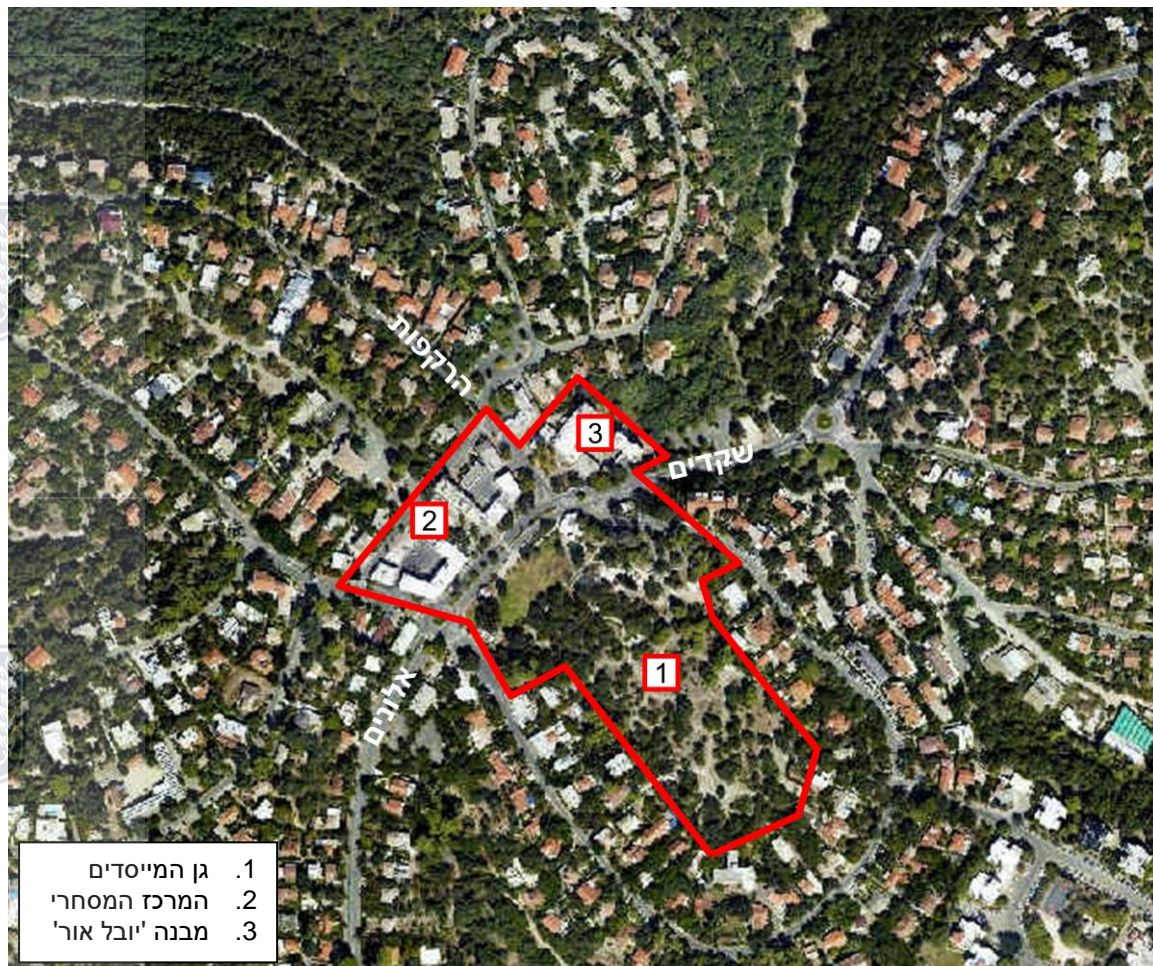
- גן המייסדים – ערך היסטורי-מקומי וערך נופי ל"דמות המקום".
- המרכז המסחרי ומבנה 'יובל אור' – ערך אדריכלי וערך היסטורי-מקומי.

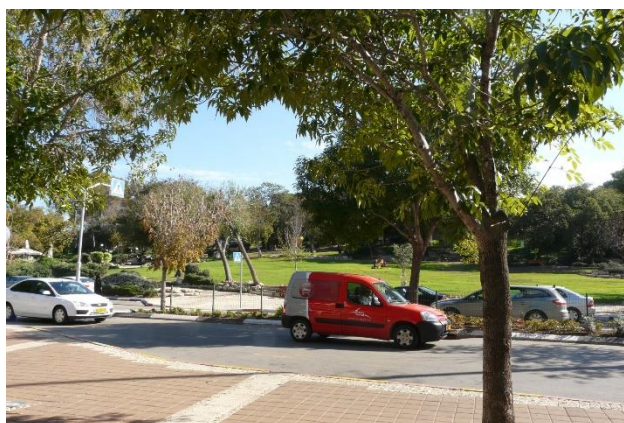

- האנדרטה לזכר חללי טבעון במלחמת העצמאות – ערך היסטורי-מקומי וערך אמנותי.

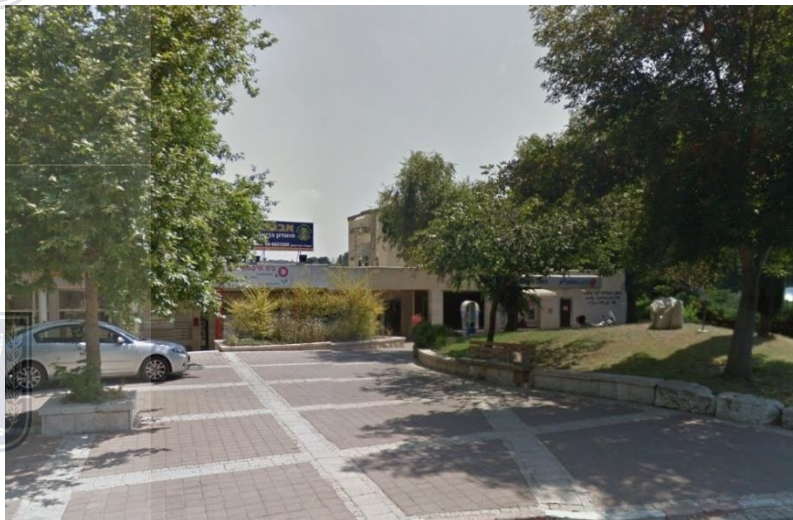
איור 20 – מפה: מתחם מבני הציבור סביב כיכר בן-גוריון

איור 21 – תצלומים: מתחם מבני הציבור סביב כיכר בן-גוריון

גן המייסדים

מבנה קולנוע 'יובל אור'

אנדרטת פולוס בגן המייסדים

המרכז המסחרי – רחבת הפיאצה בין שני המבנים

המרכז המסחרי – מבנה דרומי

המרכז המסחרי – מבנה צפוני

המלצות התכנית עבור המתחם סביב כיכר בן-גוריון

- שמירה על התמהיל הקיים של שטח מגוון ושטח מרוצף כפי שקיים ברחבת הכיכר ובשצ"פ. אלו מהווים חלק בלתי נפרד בתמהיל הפעילות המתקיים במתחם.
- שמירה על חזית מסחרית ותוספת משרדים על מנת שימשיך ויתפקד כמרכז פעילות מסחר ופנאי לסביבתו הקרובה ולכלל הישוב. ניתן לבחון שילוב דירות קטנות בקומה עליונה של מתחם מסחרי, בהתאם לייעוד המקורי של המתחם.
- שמירה על פרופורציות הבינוי במתחם באופן ששומר על חתך הרחוב המקורי שהינו צנוע ובקנה מידה אנושי. כך שניתן להוסיף למתחם המסחרי לכל היותר שתי קומות, הקומה העליונה בנסיגה.
- שמירה על מאפייני הסגנון הבינלאומי, למשל: חלונות, מרפסות, עמודים ומעברים מקורים, חומרי גמר וכדומה.
- שמירה וחזקת סכימת התנועה ומערך הזיקות בדגש על ריבוי מעברי הולכי רגל לרחובות סמוכים. יצירת רצף נגיש בין הכיכר והשצ"פ.
- מוצע להקים שילוט למרכיבי המתחם ולמתחם כולו המסביר את משמעותם ההיסטורית הרחבה והמקומית.

2.2.4 מתחם/ציר מס' 4 – אתרי רכבת העמק

אורכו של ציר הרכבת ההיסטורי בתחום קרית טבעון כשלושה ק"מ והוא כולל קטעי מסילה וחמישה אתרים נקודתיים - שתי תחנות רכבת ושלושה מעברי מים.

השם 'רכבת העמק' היה הכינוי של המתיישבים היהודים בעמק יזרעאל לשלוחה של הרכבת החיג'אזית שנסללה בראשית המאה ה-20 מחיפה, דרך עמק יזרעאל, בהמשך לאורך הירדן עד הכנרת ומשם מזרחה לדרעא שבסוריה. הרכבת בשלוחה זו, שפעלה רק כ-45 שנה עד שנת 1948, הפכה לחלק בלתי נפרד מתולדות ההתיישבות היהודית בעמק יזרעאל. כלי תחבורתי זה הביא לחבל הארץ הנידח של עמק יזרעאל את הקידמה ואיפשר למתיישבים היהודים באזור לקיים קשרים עם חיפה במערב, עם דמשק במזרח ודרך שתי ערים אלו – עם העולם כולו.

למרות תרומת רכבת העמק ליישוב היהודי מטרתה הייתה אחרת. סלילתה נעשתה ביזמת השלטון העות'מאני לצורך הסעת עולי רגל מוסלמים מחיפה למכה ומדינה והעברת תבואות בכיוון ההפוך מהחורן העשיר לנמלי חיפה ועכו. בשל היותו של עמק יזרעאל דרך חיבור טבעית בין מפרץ חיפה ופנים הארץ, לכיוון מזרח, נבחר התוואי בו הונחה המסילה. בסופו של דבר לא הגיעה הרכבת למכה, וכמות התבואה שהובלה בקרונותיה הלכה ופחתה ביחס הפוך למספר התושבים היהודים שהסתייעו בה במהלך תקופת המנדט.

לאורך הציר של רכבת העמק מחיפה ועד לצמח נותרו מספר רב של אתרי מורשת, הבולטים מביניהם הם מבני תחנות הרכבת ההיסטוריות ובנוסף ישנם גשרים, מעברי מים, קטעי מסילה ומבנים נוספים לתפעול הרכבות והתחנות. במקטע של קו הרכבת ההיסטורי העובר בשטחה של קרית טבעון נותרו אתרי מורשת לא מעטים: שתי תחנות – באלרואי ובקרית חרושת – וכן מעברי מים וקטעים ארוכים של מסילת הברזל.

האתרים האלה מהווים עדות לחשיבות ההיסטורית של רכבת העמק ושל מפער הקישון כעורק תחבורתי מאז התקופה העות'מאנית ועד לימינו ותרומתו לפיתוח הישוב היהודי בעמק. בשל חשיבותה של הרכבת להתיישבות היהודית נושאים דווקא המבנים הקטנים והפשוטים של תחנות הרכבת בקרית טבעון ערך היסטורי חשוב, לעומת מבני התחנות המרשימים יותר מבחינה אדריכלית הנמצאים בחיפה, בכפר יהושע, בעפולה ובצמח.

אתרי מורשת נוספים הנמצאים לאורך תוואי הרכבת ההיסטורי בקרית טבעון הם מעיין אלרואי, בריכת ההשקיה שלידו ותל קשיש. מעיין אלרואי הוא אחד המעינות הבודדים באזור שנותרו לזרם באופן טבעי, לכן יש לו ערך אקולוגי מיוחד בהיותו דוגמא יחודית באזור למקורות המים הבלתי מזהמים של הקישון על בתי הגידול והצמחייה ובעלי החיים הנדירים הקשורים בהם. בריכת ההשקיה שליד המעיין נחפרה בשנות השישים וקרויה על שמו של זאב שורקי מאלרואי שיזם את חפירתה. תל קשיש ממוקם בקצה הדרומי של גבול השיפוט של קרית טבעון, רק חלקו של התל נמצא בתוך שטחה של המועצה המקומית. בתל זה נחשפו ממצאים רבים מהתקופה הנאוליתית ועד לתקופה העות'מאנית ובראשו קיימת עמדת ביטחון מתקופת המנדט שנבנתה ע"י הבריטים כדי להגן על מסילת הברזל ועל הרכבת.

הציר לאורכו נפרסים אתרי רכבת העמק עובר בשטח הפתוח, בשוליו המזרחיים של מפער הקישון. למרות שינויים נופיים שנעשו באזור לאורך השנים לא השתנה ההיבט הנופי המרכזי של מראה קו הרכבת העובר בשטח פתוח. מראה הנוף הפתוח-חקלאי מהווה חלק מהותי ממאפייני קו רכבת העמק ושימורו חשוב לשם שמירה על ערכי המורשת של האזור כולו.

ערכי המורשת באתרי הציר

- כל האתרים בציר רכבת העמק – ערך היסטורי-לאומי; ערך טכנולוגי מדעי; ערך היסטורי-מקומי.

מסילת רכבת העמק הייתה המסילה השנייה בארץ-ישראל, היא נבנתה כעשור לאחר מסילת הרכבת הראשונה בארץ – קו יפו-ירושלים. הכנסתה לארץ של הרכבת כחידוש טכנולוגי ונופי משמעותי מהווה את אחד מייצוגיה הבולטים – אם לא הבולט ביותר – של ראשית העת החדשה בארץ-ישראל. ייצוג ראשוני לאותו חידוש טכנולוגי ונופי מהווים כיום מבני תחנות הרכבת בקו יפו-ירושלים, אך גם לאתרי רכבת העמק שהחלה לפעול מספר שנים אחרי קו יפו-ירושלים בחבל ארץ אחר יש ייצוג חשוב לחידוש זה.

היותה של הרכבת סמל לכניסת הקידמה לארץ אינה נובעת רק ממבטנו כיום על התרחשויות העבר. באותן שנים ממש בהן החלה לפעול הרכבת בארץ לפני יותר מ-120 שנה עורר החידוש תגובות שהעידו על השפעתו הרבה על הלכי הרוח באותה עת. התגובות שפרסמו מספר אנשי רוח מעידות על השפעה דומה שמעוררים חידושים טכנולוגיים מרחיקי לכת גם בימינו: מצד אחד ראיית הרכבת כסמל לניצחון הנאורות על הרוח השמרנית שאינה חפצה בשינויים ובשינוי סדרי עולם, מהצד האחר תחושת עצב על הפגיעה שיצר קו הרכבת בנוף העבר הנוסטלגי וחשש מהשינויים העתידיים שעוד יבואו. תגובות אלה ואחרות שעוררה כניסת הרכבת לארץ-ישראל דומות היו מאוד לתגובות שהתעוררו באירופה כמה עשורים קודם לכן כאשר החל בה השימוש ברכבות. דומה כי יותר מכל חידוש טכנולוגי אחר היותה הרכבת סמל לכניסתו של המודרניזם על משמעויותיו התרבותיות והנופיות.

איור 22 – מפה: ציר אתרי רכבת העמק

איור 23 – תצלומים: אתרי רכבת העמק

תחנת אלרואי

תחנת קרית חרשת

מעביר המים אלרואי דרום

מעביר המים – מעיין אלרואי

קטע מסילה (בפארק הקישון)

מעביר המים קרית חרושת ומעליו פסי ברזל

המלצות התכנית עבור ציר אתרי רכבת העמק

- פיתוח נופי ותיירותי במרחב הקישון יעשה תוך **חשיבה כוללת על כל האתרים** הנפרסים לאורך הציר (מבני תחנה, מעבירי מים, מסילה). תכנון המכלול מהווה עדות טובה יותר לתופעה, לעומת שימור אתר בודד. כמו כן יש להתייחס לתכנון קצוות הטיילת וחיבורה למקטעים נוספים של תוואי הרכבת ההיסטורי, באופן **שידגיש את היותה חלק מתוואי רחב בהרבה** גם אם התוואי חוצה תחומי שיפוט.
- **שימור ושיקום אדריכלי** של מגוון המבנים והמתקנים במרחב, כולל קטעי מסילה. יש להקפיד על חומרים, טכניקות בנייה וכדומה. יוזמות לפיתוח תיירותי/מסחרי במבני התחנה, כגון בית קפה, מרכז הדרכה, מרכז להשכרת אופניים וכו', יעשה תוך שמירה על המבנה המקורי וללא הסתרה שלו.
- שמירה על **מרחב הקישון כשטח פתוח-חקלאי** בעל **נצפות גבוהה לערוץ נחל הקישון ודופן הכרמל**. שמירה ככל האפשר על תוואי הקרקע המשתפל במתינות לעבר נחל הקישון ועל נצפות פתוחה לעבר דופן הכרמל בעת תכנון עתידי של קירות אקוסטיים לאורך כביש 6.
- יש למקם **שילוט אחיד לאתרים**, בנוסף לשילוט ההיסטורי שהוכן לאחרונה הכולל 25 שלטים לאורך הטיילת (בהם מסופרים היבטים שונים בתולדות היישוב קרית טבעון). יש לשלט לא רק את מבני התחנות אלא גם את מעבירי המים וקטעי המסילה.

2.2.5 מתחם/ציר מס' 5 – רמת הדסה

מוסד רמת הדסה הוקם בראשית 1949 כמחנה מיון ומעבר של 'עליית הנוער'. שמו של המוסד, שנקרא בתחילה 'רמת הדסה סאלד', מנציח את זכרה של הנרייטה סאלד שהייתה הדמות הבולטת במפעל 'עליית הנוער' ונפטרה בשנת 1945. ארגון 'הדסה' ששמו מופיע בשם המוסד הוקם כבר בשנת 1912 בניו-יורק כ'הסתדרות הציונית הדסה', הנרייטה סאלד הייתה הראשונה שעמדה בראש ארגון זה. באמצע שנות השלושים אימץ ארגון 'הדסה' את מפעל 'עליית הנוער' כאחת ממטרותיו ומימן את מרבית פעילותו.

פעילות 'עליית הנוער' החלה בשנת 1932 בגרמניה עם העלאת קבוצת בני נוער לבן-שמן ביזמתה של רחה פריאר שהייתה מורה וחוקרת פולקלור, הרעיון היה להעלות לארץ-ישראל בני נוער יהודי מגרמניה וליישבם במשקים החקלאיים, שם הם ימשיכו את לימודיהם, יעבדו את האדמה ויסייעו בגאולת הארץ. בעקבות יזמתה של פריאר ובעקבות הסכנה שהחלה להסתמן ליהודי גרמניה עם עליית היטלר לשלטון בשנת 1933 התקבלה בקונגרס הציוני באותה שנה החלטה לפעול להעלאת בני נוער יהודי מגרמניה לארץ, לפני הוריהם. בראש תכנית הפעולה להעלאת הנוער מגרמניה הועמד חיים וייצמן, מטרת התכנית הייתה להעלות את בני הנוער ולשלבם בהתיישבות החקלאית כדי שיתרמו לבניין הארץ. לשם מימוש המטרה הוקמו שני מרכזי פעילות במסגרת הסוכנות היהודית: המרכז בגרמניה שעסק בעיקר בהכנת הנוער לעלייה ובגיוס כספים; והמרכז בארץ-ישראל שנודע בשם 'הלשכה לעליית הנוער' שבראשו עמדה סאלד ומטרתו השגת אשרות עלייה מהשלטון הבריטי עבור בני הנוער והכנת קליטתם בארץ.

בראשית פעילותה התמקדה 'עליית הנוער' בנוער יהודי מגרמניה, במשך השנים עד למלחמת העולם השנייה התרחבה הפעילות למדינות נוספות בהן גברה הסכנה לבני העם היהודי. במהלך המלחמה החלו להיקלט בני נוער גם מארצות ערב, מטורקיה ומארצות אחרות באסיה ואף בני נוער ישראלים שהגיעו מרקע של מצוקה. לאחר המלחמה ועד להקמת מדינת ישראל נערך הארגון לקליטה בהיקף רחב יותר, תנאי הקליטה שזו ונקלטו בסה"כ בתקופה זו כ-15,000 בני נוער. בשנים הראשונות לאחר הקמת המדינה התרחשה עלייה גדולה ורחבת היקף לארץ ובתקופה זו נקלטו עשרות אלפי בני נוער וילדים במסגרת 'עליית הנוער', חלקם הגדול הגיעו לארץ עם הוריהם. כחלק מההיערכות לקליטה מוגברת זו הוקמו מחנות מיון ומעבר של 'עליית הנוער' בכמה אזורים בארץ, הראשי מביניהם היה מחנה המיון והמעבר 'רמת הדסה'.

הרעיון להקמת מחנות מיון ומעבר של 'עליית הנוער' עלה כמה שנים לפני הקמת המדינה והעלייה ההמונית, כדי לאפשר תהליך קליטה איכותי לנוער העולה. האתגר שהציבה העלייה ההמונית דחף אכן להקמת המחנות הללו במספר מקומות: ליד נתניה, ליד כרכור והמחנה 'רמת הדסה' שהוקם בין גבעות האלונים ליד קיבוץ אלונים ושימש כמחנה הראשי למיון ומעבר של 'עליית הנוער'.

את מיקום המחנה ליד קיבוץ אלונים, שהוקם בשנת 1937, הציעו אנשי קיבוץ זה בשל זיקתם החזקה למפעל 'עליית הנוער'. אנשי אלונים, שעלו לארץ בשנת 1934, היוו את הקבוצה הראשונה שעלתה במסגרת 'עליית הנוער' והיו הראשונים מבין יוצאי מפעל זה שהקימו יישוב חדש. לטענתם, כאשר הם שמעו על השאיפה של הארגון להקים מחנה מיון ומעבר שנים קודם להקמתו, הם הציעו להנרייטה סאלד שבאה לבקרם (כנראה במחצית הראשונה של שנות הארבעים) להקימו ליד קיבוץ, ולדבריהם ראתה סאלד את הצעתם כטבעית. רצונה היה שהחניכים יתחנכו לחקלאות ולכן רצתה שאנשי קיבוץ אלונים ישמשו דוגמה לבני הנוער בעת שהותם הארעית במוסד שיוקם בסמוך לקיבוץ. כאשר הוחלט אכן על

הקמת המחנה (מספר שנים לאחר מותה של סאלד) הקצו אנשי אלונים שטח קרקע של הקיבוץ ועליו הוקם המוסד. בשטח זה קיימים היו שני מגדלים שבנו אנשי הקיבוץ עוד בסוף שנות השלושים – מגדל מים ותצפית ומגדל שמירה – והם נותרו בשטח המוסד עד ימינו.

מחנה 'רמת הדסה' עוצב בסגנון קיבוצי המאופיין בשבילי הליכה מפותלים בין בתי מגורים חד-קומתיים הדומים לבתי המגורים הקיבוציים וחדר אוכל עם רחבת דשא לידו הדומה ל'דשא הגדול' שבקיבוצים. ברחבי המחנה פזורים עצי אלון רבים ובתקופות הפריחה נראו בו פרחי בר לא מעטים. תכנון המחנה נעשה במסגרת המחלקה להתיישבות חקלאית של הסוכנות היהודית, עיצובו של המתחם בסגנון קיבוצי יתכן שנבע מתפיסה מסוימת של 'עליית הנוער' והושפע אולי מאנשי קיבוץ אלונים שלקחו חלק פעיל בהקמת המחנה. הבנת הגורמים למאפייני עיצובו של המתחם נדרשת למחקר נוסף.

בעשורים הראשונים לקיומו היה מחנה 'רמת הדסה' מבודד, מיקומו היה במרחק יותר מחצי קילומטר צפונית לקיבוץ אלונים ובמרחק כקילומטר וחצי צפונית-מזרחית לטבעון. בשנת 1957 אוחד שטח המוסד מבחינה מוניציפאלית עם טבעון ועם המעברה הסמוכה לטבעון ובשנת 1958 אוחדו אלה עם קרית עמל ושאר היישוביות היישוביות המרכיבות כיום את קרית טבעון. יצירת הרצף של אזור בנוי בין רמת הדסה לבין טבעון התרחשה רק בעשורים שלאחר מכן כאשר הורחבה הבנייה בטבעון לכיוון צפון.

עד להקמת מחנות המיון והמעבר נקלטו בני הנוער באופן מזורז ביותר עם הגיעם ארצה בבית העולים או בעתלית, כאשר בתום שיחה קצרה שערכו נציגי 'הלשכה לעליית הנוער' עם כל אחד מבני הנוער העולים היה נקבע מקום קליטתם. לעומת זאת, מחנות המיון והמעבר אפשרו לערוך תהליך קליטה ארוך במסגרתו ניתן היה להתרשם היטב ממצבו הבריאותי, הגופני והמנטלי של כל אחד מהילדים/ות והנערים/ות, לעקוב אחר התקדמותם בלימודים לאורך מספר שבועות או חודשים ולהבין היטב מה הייתה הסביבה ממנה הגיע כל אחד ואחת מהם ומהי נטייתו של כל אחד ואחת.

מחנה 'רמת הדסה' כלל בראשיתו עשרה מבני מגורים שתשעה מהם כללו כל אחד חדרי שינה לילדים, חדר למדריך, חדרי שירות ומועדון, ומבנה אחד שנועד למגורי סגל העובדים. מלבד מבנים אלו כלל המתחם גם חדר אוכל, מבנה לכיתות לימוד ומבנה נוסף שהוצב ליד הכניסה למחנה ששימש לקליטה הראשונית ונקרא ע"ש הנס בייט שהיה עוזרה הנאמן של הנרייטה סאלד בניהול 'לשכת עליית הנוער' בארץ ונפטר בשנת 1947. למבנה קליטה זה נכנס עם הגעתו כל אחד מהילדים ובני הנוער שהובאו למחנה ובו הם נבדקו ע"י רופא וקיבלו את בגדיהם. בתחילה נשלחו לטיפול מחוץ למוסד אלה שנמצאו חולים במחלות כמו גרענת או גזזת, אך במהלך שנות החמישים כבר החלו לטפל בהם בתחומי המחנה. במקרים של בעיות אורתופדיות או מחלות כרוניות שונות נשלחו העולים למקומות אחרים ולאחר סיום הטיפול בהם הם הוחזרו ל'רמת הדסה' כדי לעבור בו את תהליך מיונם.

מוסד 'רמת הדסה' נועד להכיל 250-350 ילדים ובני נוער עולים, אם כי היו תקופות בהן שהו בו 400 או אפילו 450 חניכים. הילדים ובני הנוער שהגיעו למחנה 'רמת הדסה' שהו בו בדרך כלל במשך תקופה של עד שישה שבועות, מלבד מקרים בהם הושארו חניכים במחנה במשך מספר חודשים או אף כחצי שנה מפני שהתעוררו לגביהם ספקות בנוגע ליכולתם להסתגל לחיי חברה. המסגרת אליה נכנסו העולים כבר מיומם הראשון במחנה כללה חצי יום לימודים וחצי יום עבודה, כאשר הלימודים כללו שיעורי עברית, ידיעת הארץ, טבע ומעט חשבון. מלבד שיעורים אלה הוקדש זמן רב יחסית לפעילות גופנית ולמוזיקה.

בשעות העבודה היו התלמידים אחראים לניקיון חדריהם והועסקו בעבודות המטבח, בהגשת האוכל, בעבודה במחסן, בגן הירק ובמשטלת הפרחים. מטרת תהליך מיון זה הייתה להעביר למוסדות החינוך השונים תלמידים שרמתם הכללית שווה עד כמה שאפשר, זאת כדי לאפשר את קליטתם המהירה ואת התערותם באופן חלק יחסית בחיי החברה והארץ.

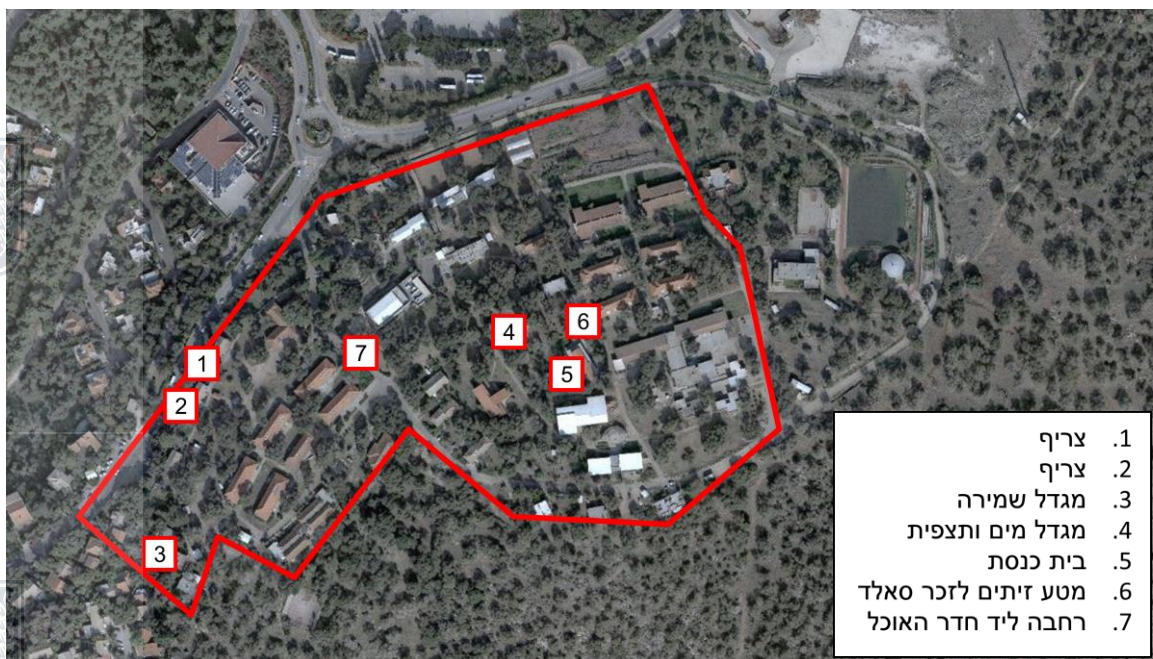
הילדים ובני הנוער הגיעו מקבוצות אוכלוסייה שונות ומגוונות ולכן אוכלוסיית העולים במחנה כללה חילוניים ודתיים גם יחד. עבור האוכלוסייה הדתית במוסד נשמרה כשרות המטבח והוקם בית כנסת שפעל בתחילה במבנה זמני עד שבשנת 1957 הוקם בית הכנסת הקיים ופועל במוסד עד היום. לאחר תהליך קליטתם הועברו החילוניים ברובם המוחלט למוסדות חינוך חקלאיים או לקיבוצים ולמושבים שונים ברחבי הארץ, לעומתם מרבית הדתיים הועברו למוסדות חינוך לנוער העולה שליד הקיבוצים הדתיים השונים שהשתייכו לתנועות 'הפועל המזרחי' ו'פועלי אגודת ישראל'. חלק מסויים מהילדים ובני הנוער הדתיים נשלחו לשיבות בהתאם לרצונם או לרצון הוריהם, בעיקר לפנימיות שליד ישיבת פוניבז' בבני ברק.

מוסד רמת הדסה המשיך לפעול כמוסד של 'עליית הנוער' עוד מספר עשורים עד לאמצע שנות התשעים, אז הוחלט בסוכנות היהודית על סגירת המחלקה לעליית הנוער כמחלקה נפרדת בשל שיקולים תקציביים. הבעלות על מוסד רמת הדסה נותרה בידי הסוכנות היהודית עד היום, אך כיום פועלים בו בית-ספר ופנימייה עבור נוער עם קשיים המופעלים ע"י חברה פרטית.

ערכי המורשת במתחם

- המתחם כולו – ערך היסטורי-מקומי וערך נופי ל"דמות המקום".
- בית הכנסת – ערך אדריכלי

איור 24 – מפה: רמת הדסה

איור 25 – תצלומים: אתרי רמת הדסה

בית הכנסת

אחד משני צריפי העץ

רחבה ליד חדר האוכל

מטע הזיתים לזכרה של הנרייטה סאלד

מגדל התצפית והמים

מגדל השמירה

המלצות התכנית עבור רמת הדסה

לאור הנאמר לעיל, המלצות תכנית המתאר עבור מתחם רמת הדסה הן:

- שימור ושיקום אדריכלי של המבנים והמתקנים במתחם המסומנים בתשריט, על בסיס תיק תיעוד, ושילובם ככל שניתן בפיתוח עתידי.
- תכנון ופיתוח במתחם (עבור מגורים, הפנימייה או שימושים אחרים) יבחן את האפשרות לשמר את שלד התנועה והשטחים הפתוחים של הפנימייה ולשלבם בתכנון - למשל מערך הדרכים, מקטעים ממערכת השבילים ורחבות הפעילות הקיימות.
- תכנון ופיתוח במתחם (עבור מגורים, הפנימייה או שימושים אחרים) ישים דגש על שמירה ככל שניתן על מקבצי עצים וותיקים והבטחת תנאים נאותים להמשך התפתחותם.
- מוצע להקים שילוט למרכיבי המתחם ולמתחם כולו המסביר את משמעותו ההיסטורית הרחבה והמקומית, משמעות פועלה של הנרייטה סאלד ומפעל 'עליית הנוער' והקשר לקיבוץ אלונים הסמוך.

3. אתרי המורשת בקרית טבעון

רשימת האתרים להלן כוללת את כל אתרי המורשת בקרית טבעון (המסומנים בתשריט השימור של התכנית). ברשימה זו מופיעים גם אתרי המורשת הנכללים בצירי ובמתחמי המורשת המרכזיים של היישוב שפורטו בגוף העבודה (מתחמי צירי המורשת ממסופרים בנפרד בסוף רשימת האתרים).

רשימת אתרי מורשת זו אינה כוללת בתי מגורים היסטוריים. איתור של בתי מגורים היסטוריים הראויים לשימור נדרש לסקר נפרד ומקיף יותר בו יערכו בדיקה ומיפוי של מבנים אלה. יוצאי דופן הם שני בתי מגורים המופיעים בכל זאת ברשימת האתרים להלן, הסיבה להכללתם ברשימה נובעת מערכי מורשת ייחודיים שאינם נובעים מייעודם המקורי כבתי מגורים.

סדר האתרים המופיעים ברשימה להלן הוא בהתאם לנושא הרחב אליו משויך כל אתר. סדר זה אין לו משמעות בנוגע לערכיות האתרים.

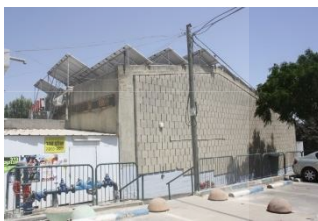

איור 26 – טבלה: אתרי המורשת בקרית טבעון

שם האתר ומספרו	נושא רחב	תיאור והסבר על מהות האתר	מיקום: גוש/חלקה; נ.צ.	תמונה
1. האנדרטה המרכזית בגן הזיכרון	הנצחה/אמנות	<u>אתר הנצחה מוכרז בתמ"א 29 ובתמ"מ 6.</u> זו היא אנדרטה פיסולית הנמצאת במרכז גן הזיכרון שתוכנן והוקם יחד עם האנדרטה. אתר זה מהווה את האנדרטה המרכזית ביישוב לכל החללים בני היישוב שנפלו במערכות ישראל מאז מאורעות 1939-1936. יחד עם האנדרטה הוקם גם הגן הציבורי בו היא נמצאת. עד להקמת האנדרטה צוין יום הזיכרון בנפרד בקרית עמל ובטבעון. הקמת האנדרטה נועדה להנציח גם את זכר הנופלים במלחמת ששת הימים וגם כדי לאחד בין תושבי שני היישובים שאוחדו, לכן היא מסמלת את האיחוד הזה.	בגן הזיכרון, בכניסה ליישוב מכביש 75, כיכר הבנים גוש 10591 חלקה 123 נ.צ.: 21208/73533	
2. גלעד - אנדרטה לזכר חללי טבעון במלחמת העצמאות	הנצחה/אמנות	<u>אתר הנצחה מוכרז בתמ"א 29 ובתמ"מ 6.</u> האנדרטה הוקמה בגן ציבורי קיים, כיום גן המייסדים. את האנדרטה עיצב האמן דוד פולוס והיא נחנכה ביום הזיכרון לחללי צה"ל בשנת תשי"ב (1952) ביוזמת המועצה המקומית טבעון.	ראש הגבעה של גן המייסדים, ליד כיכר בן-גוריון. גוש 10592 חלקה 41 נ.צ.: 21263/73636	

	<p>בפינת הרחובות הקק"ל והכרמל</p> <p>גוש 11392 חלקה 97 נ.צ.: 21147/73529</p>	<p><u>אתר הנצחה מוכרז בתמ"א 29 ובתמ"מ 6.</u> אנדרטה לחללי קרית עמל במלחמת העצמאות. האנדרטה עוצבה ע"י יצחק אנוביץ שהיה אחד משני אדריכלי הנוף שתכננו את גינות הבתים בטבעון. הגן שהוקם סביב האנדרטה עוצב אף הוא ע"י אנוביץ, אלא שעם השנים הוקמו בתים על חלק גדול מהגן וכיום נותרה ממנו רק פינת גן חלקה מרוצפת וחלקה נטועה עצים וביניהם האנדרטה.</p>	<p>3. גן המגן הנצחה/ אמנות</p>
	<p>ברח' התשבי 9, לא רחוק מבית הכנסת 'אליהו הנביא'</p> <p>גוש 11388 חלקה 5 נ.צ.: 21010/73503</p>	<p>אנדרטה לזכרו של איש המודיעין הישראלי אלי כהן, בכניסה לגן ציבורי קטן. האנדרטה הוקמה בשנת 1969 ע"י המועצה המקומית ביזמת תושבי אלרואי. אלי כהן נולד באלכסנדריה להורים יוצאי העיר חאלב שבסוריה. משפחתו קיימה קשרים הדוקים עם קהילת יהודי כורדיסטאן, שיוצאיה הקימו את אלרואי, וחלקם אף הגיעו מן העיר חאלב. מתוך תחושה של כבוד לבן הקהילה, גיבור ישראל, בקשו אנשי אלרואי להנציח את זכרו בשכונתם. בשנת 2007 הוחלפה האנדרטה המקורית בחדשה.</p>	<p>4. גן אלי כהן הנצחה/ אמנות</p>
	<p>גוש 12194 חלקה 7 נ.צ.: 21115/73620</p>	<p>אנדרטה לזכרו של הנטר יוסף פינקלשטיין שנהרג בשנת 1938 בעת שהגן על אוטובוס שהיה בדרכו לעמק בתקופת מאורעות 1939-1936. האנדרטה הוקמה ביזמת חברי קיבוץ שער העמקים במצפה העומד במורד הגבעה, היא מתוחזקת בהתנדבות ע"י אנשים פרטיים מקרית טבעון.</p>	<p>5. מצפה יוסף פינקלשטיין הנצחה/ אמנות</p>
	<p>בקצה הדרומי של היישוב, בכיכר הכניסה לקרית חרושת מכיוון כפר יהושע.</p> <p>נ.צ.: 21066/73277</p>	<p>במהלך מאורעות 1936-1939 הותקפה קרית חרושת על ידי כנופייה שהצליחה לחדור לתוך היישוב הקטן ולפגוע בחמישה מיושבי שני הצריפים הקיצוניים. האנדרטה לזכרם נחנכה בשנת 1981 ביזמת המועצה המקומית.</p>	<p>6. אנדרטה לזכר חללי המאורעות בקרית חרושת הנצחה/ אמנות</p>
	<p>ליד כיכר בן-גוריון גוש 10607 חלקות 451, 492, 452 נ.צ.: 21250/73645</p>	<p>קומפלקס המורכב משלושה מבנים בסגנון הבינלאומי. המבנה הצפוני, בו היה בעבר קולנוע יובל אור, מוגדר לשימור בתכנית טב/257.</p>	<p>7. המרכז המסחרי ליד כיכר בן גוריון מבני ציבור</p>

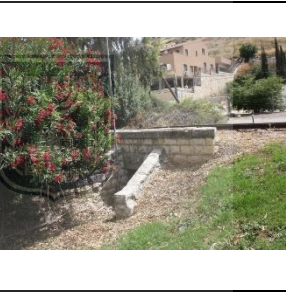
	<p>ברחוב קק"ל 19 גוש 11393 חלקה 146 נ.צ.: 21169/73510</p>	<p>בית-הספר הוקם באמצע שנות ה-40, עת החלה בניית 60 הבתים של ארגון ב' בקרית עמל. המבנה המקורי כלל שלוש כיתות זו לצד זו. המבנה הורחב עם השנים ונבנתה לו קומה שנייה. כיום מהוות הכיתות הראשונות רק חלק מהקומה הראשונה.</p>	<p>מבני ציבור</p>	<p>8. בית-הספר 'קרית עמל'</p>
	<p>רח' האורנים 58 פינת רח' הרימונים גוש 10478 חלקה 65 נ.צ.: 21170/73598</p>	<p>בית ההבראה נפתח רק בשנת 1953, אך הבניין הראשי שנבנה בסגנון הבינלאומי הוקם ברובו בסוף שנות ה-40. יוזם הפרויקט היה יזם פרטי שהתחיל בבנייה בשנת 1950, אלא שבשל חוסר במשאבים מכר את השלד לחברת "מרגוע לעובד" (חברה בשותפות של קרנות הביטוח מבטחים, פועלי הבניין, עובדים בחקלאות, וקופ"ח הכללית של ההסתדרות). הבניין יכול היה לאכלס 109 מבראים. בשנת 1958 הוקם בניין נוסף שכונה 'בית הלורדים' ובשנת 1963 נרכש בניין סמוך. כיום משמש המקום כבית אבות 'נוף טבעון'.</p>	<p>מבני ציבור</p>	<p>9. בית הבראה 'מרגוע לעובד'</p>
	<p>רח' זבולון 2 גוש 11393 חלקה 92 נ.צ.: 21198/73530</p>	<p>סניף הדואר הראשון קרית עמל ובקרית טבעון כולה, היה אחד מסניפי הדואר הראשונים שהוקמו במדינת ישראל. תוכנן ע"י אל מנספלד, אחד מהאדריכלים החשובים והמשפיעים ביותר שפעלו בישראל, וע"י שותפו מוניו גיתאי וינטרוב שהיה אף הוא אדריכל בעל שם.</p>	<p>מבני ציבור</p>	<p>10. בית הדואר קרית עמל</p>
	<p>ליד המרכז המסחרי בקרית עמל גוש 11394 חלקה 22 נ.צ.: 21212/73520</p>	<p>נבנה כבית עם כחלק ממרכז אזרחי הכולל גם מרכז מסחרי ורחבות ציבוריות. תוכנן ע"י אל מנספלד, אחד מהאדריכלים החשובים והמשפיעים ביותר שפעלו בישראל, וע"י שותפו מוניו גיתאי וינטרוב שהיה אף הוא אדריכל בעל שם.</p>	<p>מבני ציבור</p>	<p>11. קולנוע זוהר</p>
	<p>בכניסה ליישוב מכביש 75 גוש 11393 חלקה 83 נ.צ.: 21210/73525</p>	<p>מרכז מסחרי שנבנה כחלק ממרכז אזרחי הכולל גם את מבנה קולנוע זוהר ורחבות ציבוריות. תוכנן ע"י אל מנספלד, אחד מהאדריכלים החשובים והמשפיעים ביותר שפעלו בישראל, וע"י שותפו מוניו גיתאי וינטרוב שהיה אף הוא אדריכל בעל שם.</p>	<p>מבני ציבור</p>	<p>12. מרכז מסחרי קרית עמל</p>

	<p>ברחוב זבולון גוש 11393 חלקה 25 נ.צ.: 21177/73532</p>	<p>בין מבני הקבע הציבוריים הראשונים שהוקמו בקרית עמל וביישוב המאוחד כולו. שמו 'בית שערים' ניתן לו על שם העיר ששכנה בימי בית שני. בחצר בית הכנסת ניצב שלט בשטח בו ניצב בעבר צריף "הכולבויניק" ששימש מרפאה, מזכירות, בית ספר, מקום לינה, אולם לאסיפות.</p>	<p>13. בית כנסת 'בית שערים' מבני ציבור</p>
	<p>ברחוב הכרמל גוש 11391 חלקה 1 נ.צ.: 21142/73545</p>	<p>מבנה עם גג גמלוני ובחזיתו מבנה מלבני. חלק מהפתחים מקושטים. מלבד הקרנת סרטים, שימש בין היתר גם לאסיפות, הופעות אומנים להצגות ולערבי תרבות. כיום משמש המקום מרכז טניס.</p>	<p>14. בית הקולנוע מבני ציבור</p>
	<p>ליד כיכר בן-גוריון גוש 10607 חלקה 104 נ.צ.: 21248/73633</p>	<p>המבנה תוכנן ע"י אל מנספלד ומוניו גיתאי – שניים מהאדריכלים החשובים ביותר שפעלו בישראל. במבנה בו פועל בנק לאומי מאז הקמתו ועד ימינו.</p>	<p>15. בנק לאומי מבני ציבור</p>
	<p>בסמטת החרוב. גוש 10607 חלקה 38 נ.צ.: 21225/73589</p>	<p>בית-הספר תוכנן בשנות החמישים ע"י אל מנספלד, אחד מהאדריכלים החשובים והמשפיעים ביותר שפעלו בישראל.</p>	<p>16. בית-הספר רימונים מבני ציבור</p>
	<p>במרכז מתחם רמת הדסה גוש 10594 חלקה 80 נ.צ.: 21407/73719</p>	<p>בית כנסת זה במרכז רמת הדסה הוקם בשנת 1957 ונחנך בשנת 1958 בנוכחותו של נשיא המדינה יצחק בן-צבי. מוסד רמת הדסה הוקם בשנת 1949 כמחנה מיון ומעבר של מפעל 'עליית הנוער' שבו עברו בני נוער עולים רבים, חילוניים ודתיים. עבור בני הנוער הדתי הוקם תחילה בית כנסת זמני עד שהוקם בית הכנסת הנוכחי. מבנה זה תוכנן, כמו בתי כנסת קטנים רבים אחרים שהוקמו באותן שנים בארץ, כמבנה מוארך כשבקצהו ארון הקודש בתוך אפסיס בקיר הפונה לכיוון ירושלים.</p>	<p>17. בית הכנסת ברמת הדסה מבני ציבור</p>

	<p>בגבול המערבי של המתחם, ליד רחוב השקדים גוש 10594 חלקה 80 נ.צ.: 21382/73718</p>	<p>שני צריפים שנותרו משנותיו הראשונות של מוסד רמת הדסה שהוקם בשנת 1949 כמחנה מיון ומעבר של מפעל 'עליית הנוער'.</p>	<p>מבני ציבור</p>	<p>18. צריפים ברמת הדסה</p>
	<p>ממערב לאלרואי. גוש 11387 חלקה 42 נ.צ.: 20985/73543</p>	<p>מעין ולידו בריכה שהוקמה לצורך אגירת מי המעין. מעין אלרואי הוא אחד המעינות האחרונים באזור זה של הקישון שנותר לזרם כטבעם. המעין סיפק את תצרוכת מי השתייה של היישוב אלרואי בין השנים 1936-1952. המעין נובע ממש מתחת לתוואי מסילת הרכבת, והמים זורמים לבריכה מלאכותית – בריכת זאב שנחפרה במקור לצרכי השקייה חקלאית (שם הבריכה מנציח את זאב שורקי ז"ל, שיזם את חפירתה בשנות ה-1960). במקום מתקיימים מיני חי וצומח נדירים. האתר מנוהל בידי רשות נחל הקישון.</p>	<p>מים</p>	<p>19. מעין אלרואי ובריכת המים</p>
	<p>ברחוב המגדל, סמוך לכניסה הראשית ליישוב גוש 10591 חלקה 114 נ.צ.: 21213/73539</p>	<p>מבנה גלילי גבוה. הוקם ע"י מתיישבי קרית עמל ושימש הן כבריכת מים מוגבהת הן לצורך הגנה לכיוון הדרך הראשית</p>	<p>מים/ ביטחון</p>	<p>20. מגדל המים ברחוב המגדל</p>
	<p>במרכז שטח רמת הדסה. גוש 10594 חלקה 80 נ.צ.: 21403/73720</p>	<p>המגדל שימש כמגדל מים וכעמדת אבטחה לעבר קיבוץ אלונים. מבנה זה שימש הן לתצפית הן למגורי כיתת ביטחון שביצעה סיורים ביערות קוסקוס-טבעון.</p>	<p>מים/ ביטחון</p>	<p>21. מגדל המים והתצפית ברמת הדסה</p>

	<p>ברחוב מורן, בצפון היישוב</p> <p>גוש 12679 חלקה 25</p> <p>נ.צ.: 21387/73769</p>	<p>מגדל מים "פטרייטי". נבנה כחלק מהצורך שנבע מהקמת המעברות בשנות החמישים. המגדל מהווה עדות אחרונה לתקופת המעברות.</p>	<p>מים</p>	<p>22. מגדל המים ברחוב מורן</p>
	<p>ליד כיכר בן גוריון</p> <p>גוש 10592 חלקות שונות</p> <p>נ.צ.: 21260/73637</p>	<p>גן בצורת תכנון חופשית, כולל התבססות על צמחיה מקומית ושימור עצים בוגרים, חללים כמדשאות נרחבות ושבילים המקשרים את הפונקציות בגן ומחוצה לו.</p> <p>הגן משתלב עם רוח התכנון של טבעון כיישוב המשמר את החורש הטבעי ואת המבנה הטופוגרפי.</p>	<p>גן ציבורי</p>	<p>23. גן המייסדים</p>
	<p>בכניסה ליישוב מכביש 75.</p> <p>גוש 10591 חלקה 123</p> <p>נ.צ.: 21208/73533</p>	<p>הגן תוכנן והוקם יחד עם האנדרטה המרכזית הניצבת בתוך הגן.</p>	<p>גן ציבורי</p>	<p>24. גן הזיכרון</p>
	<p>בגבול הצפוני של האזור הבנוי באלוראי</p> <p>גוש 11385 חלקה 12</p> <p>נ.צ.: 20990/73569</p>	<p>מבנה אבן מוארך. הוקם ע"י קבוצת הצפון ושימש לצרכי בניה של קרית עמל. את הסיד ייצרו ע"י שריפת אבני גיר והוא שימש כחומר גלם לבניה. פעילות האתר ככל הנראה הופסקה בעקבות ההתפתחות הטכנולוגית.</p>	<p>תעשייה</p>	<p>25. כבשן הסיד</p>
	<p>מערבית לקרית חרושת, מעל הקישון.</p> <p>גוש 17174 חלקה 49</p> <p>נ.צ.: 20994/73369</p>	<p>הגשר נבנה מעל הקישון כדי לאפשר את מעבר הדרך הראשית לקרית חרושת (הגשר נמצא בתחום שיפוט גילי, צמוד לגבול שטח השיפוט של המועצה)</p>	<p>דרכים</p>	<p>26. גשר הקישון</p>
	<p>בקצה הדרומי-מזרחי של היישוב.</p> <p>גוש 10600 חלקה 74</p> <p>נ.צ.: 21271/73446</p>	<p>בית הקברות היחיד לאנשי אגודת השומרים. האישים המפורסמים ביותר הקבורים במקום הם אלכסנדר זייד והסופר אליעזר שמאלי שאמנם לא נמנה עם אנשי האגודה אבל ספרו 'אנשי בראשית' היה אבן שואבת לנוער היהודי הארץ ישראלי לסיפורים על האגודה</p>	<p>ביטחון</p>	<p>27. בית הקברות של אגודת 'השומרים'</p>

	<p>כ-200 מ' צפונית-מערבית לבית הקברות של 'השומרים'. גוש 10600 חלקה 161 נ.צ.: 21271/73446</p>	<p>המבנה הוקם כתחליף לחוות 'פינת השומרים' שהוקמה בשנת 1938. המבנה שייך לאגודת 'השומרים' ומשמש כיום כמסעדה. 'פינת השומרים' הוקמה על אדמת קק"ל בשטח של כ-200 דונם ע"י קבוצה בת 8 גברים ו-2 נשים מייסוד אגודת 'השומרים'. עלו למקום בשנת 1938. משק צאן ובקר (כ-450 ראש). במקום היו 2 צריפי מגורה, דיר, מחסן ורפת. הכל היה מוקף גדר חצי צבאית עם עמדה סוללתית אחת.</p>	<p>28. בית אגודת 'השומרים' ביטחון</p>
	<p>דר'-מז' לגבעת הבונים, ליד בית הקברות של אגודת 'השומרים'. גוש 11410 חלקה 134 נ.צ.: 21266/73460</p>	<p>אתר הרצח של אלכסנדר זייד, ממייסדי ארגון ה'שומר'. זייד הדריך מתיישבים בקיבוץ אלונים וקריית עמל ותמך בהם. הוא נרצח בשנת 1938 בדרכו לאסיפת חברים. כיום האזור הוא שצ"פ המשמש כגן ציבורי קטן שיזם ארגון רוטרי של קרית טבעון.</p>	<p>29. אתר הרצח של אלכסנדר זייד ביטחון</p>
	<p>ברחוב זבולון 7. גוש 11393 חלקה 24 נ.צ.: 21177/73527</p>	<p>מבנה רבוע קטן מימדים, שריד מימיה הראשונים של קריית עמל. נבנה על פי דרישות השלטונות, שימש כמחסן לאחסון נשק ברישיון. את הנשק שאינו חוקי אחסנו אנשי קרית עמל בסליק.</p>	<p>30. נשקייה ביטחון</p>
	<p>בגבול המערבי של קרית חרושת, ברחוב ויצמן גוש 11397 חלקה 96 נ.צ.: 21030/73332</p>	<p>מבנה ייחודי שהוקם בתקופת מלח"ע השניה ע"י הבריטים כאמצעי מיסוך נגד הפצצות. בזמן מלחמת העולם השנייה היו המתקנים האסטרטגיים של בריטניה במפרץ חיפה יעד להתקפות אוויריות של כוחות "הציר" איטליה-גרמניה. על מנת להקטין את יכולת זיהוי המתקנים הללו מן האוויר הקימו הבריטים מערך "ארובות עשן" שבהן הובערו חומרים מעלי עשן סמיך. אחת מארובות העשן האלו הוקמה בקרית חרושת</p>	<p>31. המעשנה ביטחון</p>
	<p>בגבול הדרומי-מערבי של רמת הדסה. גוש 10594 חלקה 80 נ.צ.: 21379/73703</p>	<p>מגדל שמירה מבטון בן שלוש קומות שהוקם ע"י חברי קיבוץ אלונים, זמן קצר לאחר שעלו להתיישב בנקודת הקבע שלהם. המגדל נבנה על גבעה הנמצאת מול הקיבוץ שקם.</p>	<p>32. מגדל השמירה ברמת הדסה ביטחון</p>

	<p>ברחוב מעלה אבשלום 14.</p> <p>גוש 11400 חלקה 88 נ.צ.: 21071/73296</p>	<p>מבנה הגנה עם חרכי ירי במעקה הגג. תושבי קרית חרושת סבלו מהתקפות ורציחות בעת מאורעות 1936-1939, לכן נדרשו עמדות הגנה – אחת מהן היא זו ברחוב מעלה אבשלום. העמדה מתנשאת מעל בית מגורים.</p>	<p>ביטחון</p> <p>33. עמדת הגנה בקרית חרושת</p>
	<p>ברחוב נחל קדומים 8.</p> <p>גוש 11396 חלקה 16 נ.צ.: 21020/73407</p>	<p>עמדת שמירה קטנה בנויה מבטון מעל מבנה בטון מוזנח. תושבי קרית חרושת סבלו מהתקפות ורציחות בעת מאורעות 1939-1936, לכן נדרשו עמדות שמירה והגנה – אחת מהן היא זו ברחוב נחל קדומים. עמדה זו הוקמה בשנת 1938 ע"י מוניה מרידור, לימים ממקימי רפ"ל.</p>	<p>ביטחון</p> <p>34. עמדת שמירה בקרית חרושת</p>
	<p>ברחוב ברק בן אבינועם, ממערב לאלרואי</p> <p>גוש 11388 חלקה 118 נ.צ.: 20993/73500</p>	<p>מאז הקמת מושב אלרואי בשנת 1935 החלה לעצור במקום רכבת העמק, היא שירתה את תושבי אלרואי, שער העמקים ובהמשך גם את תושבי קרית עמל. מבנה התחנה עצמו הוקם רק בשנת 1943. בשנת 1952 הופסק השימוש בתחנה כאשר רכבת העמק פסקה מלנסוע בעקבות החלטה על הפסקת השימוש במסילה הצרה. מבנה התחנה עבר שימור, לידו הוצבו קרונות ישנים ולידו יש אתר הנצחה</p>	<p>רכבת</p> <p>35. תחנת אלרואי</p>
	<p>בדרך רחוב ויצמן</p> <p>גוש 11399 חלקה 11 נ.צ.: 21042/73307</p>	<p>למרות המרחק הקצר יחסית מתחנת אלרואי ביקשו תושבי קרית חרושת מהשלטון הבריטי לקבוע תחנת רכבת גם ביישובם. ואכן גם בקרית חרושת החלה הרכבת לעצור. בתחילה היה צריף עץ ואחר-כך החליף אותו מבנה הקבע הקיים עד היום.</p>	<p>רכבת</p> <p>36. תחנת קרית חרושת</p>
	<p>כ-150 מ' מצפון לתחנת קרית חרושת</p> <p>גוש 11399 חלקה 11 נ.צ.: 21038/73321</p>	<p>מעביר מים בנוי אבן, נבנה כחלק מבניית מסילת הברזל שהקימו העות'מאנים כשלוחה לרכבת החיג'אזית (רכבת העמק).</p>	<p>רכבת</p> <p>37. מעביר מים קרית חרושת</p>
	<p>כ-150 מ' דרומית לאלרואי</p> <p>גוש 11388 חלקה 118 נ.צ.: 21008/73439</p>	<p>מעביר מים בנוי אבן, נבנה כחלק מבניית מסילת הברזל שהקימו העות'מאנים כשלוחה לרכבת החיג'אזית (רכבת העמק).</p>	<p>רכבת</p> <p>38. מעביר מים אלרואי דרום</p>

	<p>מעבר מים, נבנה מעל זרימת מי המעיין כחלק מבניית מסילת הברזל שהקימו העות'מאנים כשלוחה לרכבת החיג'אזית (רכבת העמק). מעבר המים הזה מורכב באופן ייחודי משתי קשתות של צינורות ברזל. פסי רכבת נותרו על המעבר.</p>	<p>רכבת</p>	<p>39. מעבר מים במעיין אלרואי</p>
	<p>בשטח הפתוח ממערב אלרואי וקרית חרושת גוש 11385, חלקה 63, נ.צ.: 20985/73543</p>	<p>מסילת ברזל מקורית, חלקים ממנה חשופים וחלקים אחרים עדיין מכוסים באדמה. המסילה נמתחת לאורך תוואי רכבת העמק במקביל לקישון. (בתשריט השימור מסומן מספר האתר בערך במרכז קו המסילה בין תחנת קרית חרושת לתחנת אלרואי)</p>	<p>40. מסילת ברזל רכבת העמק</p>
	<p>בגבול המזרחי של קרית עמל גוש 11410, חלקה 107, נ.צ.: 21255/73481</p>	<p>בנקודה זו הוקם קיבוץ אלונים ע"י קבוצת רועים של הנוער העובד שהתיישבה במקום ב-1937. בשנה שלאחר מכן עברה הקבוצה להתיישב בנקודת הקבע</p>	<p>41. גבעת הבונים</p>
	<p>בחלק הצפוני-מערבי של מתחם רמת הדסה גוש 10594, חלקה 80, נ.צ.: 21395/73720</p>	<p>רחבת דשא המצויה ליד חדר האוכל במתחם רמת הדסה שהוקם בשנת 1949 כמחנה מיון ומעבר של מפעל 'עליית הנוער'. המתחם תוכנן בסגנון קיבוצי עם שבילי הליכה מפותלים העוברים בין בתים חד-קומתיים. אחד מהמאפיינים הנפיים של קיבוצים רבים, הבא לידי ביטוי במתחם רמת הדסה, הוא 'הדשא הגדול' – רחבת דשא גדולה ליד חדר האוכל ששימשה להתכנסות ולאירועים של הקהילה. ברמת הדסה לא התקיימה כמובן קהילה קיבוצית, אך בתכנון המתחם נכלל גם מאפיין קיבוצי זה.</p>	<p>42. רחבה ליד חדר האוכל ברמת הדסה</p>
	<p>במרכז מתחם רמת הדסה גוש 10594, חלקה 80, נ.צ.: 21405/73717</p>	<p>מטע זיתים קטן שניטע בלב מוסד רמת הדסה שהוקם בשנת 1949 כמחנה מיון ומעבר של מפעל 'עליית הנוער'. מטע הזיתים ניטע לזכרה של הנרייטה סאלד, מי שעמדה בראש ארגון 'עליית הנוער' בארץ. בראשיתו נקרא המקום 'רמת הדסה סאלד'.</p>	<p>43. מטע זיתים ברמת הדסה</p>
	<p>רח' זבולון 1, גוש 11393, חלקה 116, נ.צ.: 21196/73525</p>	<p>אחד מבתי המגורים הראשונים של קרית עמל. כבר בשנות ה-40 החל לשמש כבית קפה, הוא נודע בסביבה כקפה 'פינתי' של זיגפריד (פרידל) קורנבלום ועד היום משמש כבית קפה. בקפה זה נפגשו בחשאי נציגי היישוב היהודי (בראשות משה דיין יחד עם גיורא זייד ועודד ינאי) עם נציגי הדרוזים כדי לסכם על צירופם של הדרוזים לכוחות הצבא היהודי. הנציגים נפגשו בקפה אך יתכן שההסכם נערך בבית מגורים קרוב בקרית</p>	<p>44. בית קפה קורנבלום</p>

עמל.			
	<p>בבית הספר קרית עמל ברח' קק"ל 19. גוש 11393 חלקה 146 נ.צ.: 21169/73510</p>	<p>תבליטי קיר משנות השבעים של האמן מרדכי גומפל – צייר ופסל. גומפל נולד בגרמניה בשנת 1912, עלה לארץ בסוף שנות השלושים והצטרף לקיבוץ שדה נחום. היה פעיל בקרב אמני הקיבוץ המאוחד, בחלוק השנים התפתח כאמן עצמאי והחל לעסוק גם באמנות המוזאיקה ותבליטי הקיר. יצירותיו אלה נעשו במבנים שונים בישראל ובחו"ל.</p>	<p>45. תבליטי קיר של גומפל</p>
	<p>רח' קק"ל 65. גוש 11392 חלקה 59 נ.צ.: 21123/73525</p>	<p>ציורי פרסקו על קירות הבית בטכניקת סגרפיתו. ציורים בטכניקה זו נעשים באמצעות מעין חריטה בתוך טיח ומאפשרים את עמידותו של ציור הקיר מול פגעי מזג האוויר.</p>	<p>46. בית מאיר שטיינגולד</p>
	<p>ברחוב הכלניות 7. גוש 10607 חלקה 280 נ.צ.: 21235/73640</p>	<p>ציור קיר משנות השבעים של האמן מרדכי גומפל בחזית המבנה שהיה במקור מלון-פנסיון 'נוה' וכיום משמש למסחר ולמשרדים. גומפל נולד בגרמניה בשנת 1912, עלה לארץ בסוף שנות השלושים והצטרף לקיבוץ שדה נחום. היה פעיל בקרב אמני הקיבוץ המאוחד, בחלוק השנים התפתח כאמן עצמאי.</p>	<p>47. ציור קיר של גומפל</p>
	<p>בסניף הדואר בפינת הרחובות רקפות ואמנון ותמר. גוש 10607 חלקה 345 נ.צ.: 21254/73652</p>	<p>פסל בעיצוב דב פייגין על גבי קיר של סניף הדואר. פייגין היה פסל יליד אוקראינה שעלה לארץ בשנת 1927, הציג תערוכות רבות בארץ במסגרת אגודת הציירים והפסלים ואילו בסוף שנות הארבעים הצטרף לאחת מאגודות האמנים הידועות – אופקים חדשים – שחבריה פרשו מאגודת הציירים והפסלים הישראלית. עם השנים הלכו עבודותיו של פייגין ונעשו מופשטות יותר והוא הירבה ליצור עבודות למקומות ציבוריים שאחת מהן היא עבודתו על קיר הדואר בטבעון.</p>	<p>48. יצירת פיסול של דב פייגין על גבי קיר הדואר בטבעון</p>

מס' מתחם/ציר מורשת	שם מתחם/ציר מורשת	אתרי המורשת הנכללים במתחם/ציר
מתחם/ציר 1	ציר אתרי הביטחון	אתרים מס': 27, 28, 29, 41.
מתחם/ציר 2	מתחם מבני הציבור סביב כיכר פטישי	אתרים מס': 10, 11, 12, 44.
מתחם/ציר 3	מתחם מבני הציבור סביב כיכר בן-גוריון	אתרים מס': 2, 7, 23.
מתחם/ציר 4	ציר אתרי רכבת העמק	אתרים מס': 35, 36, 37, 38, 39, 40.
מתחם/ציר 5	מתחם רמת הדסה	אתרים מס': 17, 18, 21, 32, 42, 43.

ביבליוגרפיה

ספרות

אדיב אוריאל, 'קווים לדמותו של האדריכל אל מנספלד', אתרים 51 (מאי 2012), עמ' 10-11.
 אורן-נורדהיים מיכל, 'דונם ועוד דונם: רכישות הקרקע בעמק יזרעאל לאחר מלחמת העולם הראשונה',
 נאור מרדכי (עורך), עמק יזרעאל 1900-1967 (עידן 17), תשנ"ג, עמ' 48-53.
 בקי רות, 'אגדת אלכסנדר זייד', נאור מרדכי (עורך), עמק יזרעאל 1900-1967 (עידן 17), תשנ"ג, עמ'
 126-135.

הספל בני, 'רכבת העמק', נאור מרדכי (עורך), עמק יזרעאל 1900-1967 (עידן 17), תשנ"ג, עמ' 191-203.

וקסלר אורי, הגיאוגרפיה העירונית של קריית טבעון, טבע וארץ ו' (7-8) (1964), עמ' 315-322.
 פטישי דב, קריה בצל אלונים, 1983.

שפר אורי, 'סיפורה של קריית טבעון', שורר יעקב ושפר אורי (עורכים), גבעות אלונים-טבעון, נוף
 ואדם, 1990, עמ' 141-148.

עיתונות

'לקראת שיכון העצמי', דבר, 1936.7.1

פטישי דב, 'מפעל השיכון בעצמי בחרתיה', דבר, 1937.6.17

'הבנין בקריית-עמל', דבר, 1938.4.3

'שיכון' מרחיב את קריית עמל', דבר, 1939.3.31

'60 בניינים נחנכו בקריית-עמל', על המשמר, 1945.1.28

'אבן-פנה לשיכון יהודי אנגליה', הצפה, 1945.12.24

'בית-שערים הצפונית', דבר, 1947.1.31

לנדו חיים, 'רמת הדסה – מפעל חדש לעלית הנוער', על המשמר, 1949.3.31

אפרתי מ., '85 אלף צעירים מצאו בית, חינוך ואהבה', הבקר, 1957.12.27

פינס שמעון, 'הם מדברים קצת עברית וקצת ככה', דבר, 1957.12.30

מש א., 'אלונים – קיבוץ ראשון של בוגרי עליית הנוער', דבר, 1959.2.20

עבודות תיעוד במסגרת סטודיו בסקר תיעוד ופרוגרמה בהנחיית אדר' יעל אלף

גלעד עשאל, נווה נעמה ומסטאי גלעד, קריית טבעון סקר תיעוד, תשע"ג.

גלעד עשאל, נווה נעמה ומסטאי גלעד, קריית טבעון – קריה בצל אלונים, תשע"ג.

חג'ג' רונית ובן-עבו דינה, דוח מפורט: קריית עמל.

טפליה שאול וטובים דורי, אלרואי וקריית חרושת.

מקורות לתצלומים ולמקורות הכרטוגרפיים:

המחבר (יוסי ויטריאול), 2015

באדיבות אורי בן-ציוני, מנהל מחוז צפון במועצה לשימור אתרי מורשת בישראל.

הארכיון ההיסטורי 'מרכז תיעוד טבעון', רח' המגדל 2 בקרית טבעון; חלק מהתצלומים ההיסטוריים של הארכיון באדיבות אדר' יעל אלף, רשות העתיקות.

המקורות הכרטוגרפיים ההיסטוריים ממפ"י, באדיבות אדר' יעל אלף, רשות העתיקות.

אתר רשות מקרקעי ישראל - <http://land.gov.il/Pages/default.aspx>

מפות ישראל - <http://www.govmap.gov.il>

אתר המפות של גוגל - <https://www.google.co.il/maps>

נספח 1 - אתרי העתיקות בקרית טבעון

איור 27 – טבלה: מספרי אתרי העתיקות בקרית טבעון ושמותיהם

מספר אתר העתיקות	שם אתר העתיקות
27130/0	קרית חרשת
6813/0	נקודת טריאנגולציה Z-650 (צפון-מזרח)
6812/0	נקודת טריאנגולציה Z-649 (דרום-מערב)
25241/0	קליעה, ח' (צפון)
6811/0	אלרואי
49991/0	נחל קישון-אלרואי
46673/0	עסאפנה, ח' (מזרח)
2421/0	שער העמקים
6809/0	נקודת טריאנגולציה D-1153 (דרום-דרום-מזרח)
2500/0	בית שערים, ח'
7312/0	בית שערים (צפון), רחוב הבונים
2501/0	טבעון
8515/0	נקודת טריאנגולציה Z-617
2502/0	קרית טבעון (צפון)
22925/0	זרוע, ח' (מערב)
22928/0	זרוע, ח' (דרום)
54576/0	קושט, ח' (דרום)

איור 28 – מפה: תפרוסת אתרי העתיקות בסביבת קרית טבעון

מקור: אתר הסקר הארכיאולוגי של ישראל